

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra primární a preprimární pedagogiky

Kristýna Kreutzerová

Učitelství pro mateřské školy

Bakalářská práce

Komunikační projev u dítěte předškolního věku

Communication speech in a child of preschool age

Vedoucí práce: Mgr. Dominika Provázková Stolinská Ph.D.

Olomouc 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, pouze s využitím citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Palackého univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Olomouci dne 15.5.2020

.....
Kreuzerová
.....
podpis studenta

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práce paní doktorce Dominice Provázkové Stolinské za ochotu, odborné vedení, konzultace, cenné rady, připomínky a za veškerou pomoc. Poděkování patří i paní ředitelce a kolektivu mateřské školy ve Vyškově, za spolupráci při plnění praktické části. Dále děkuji dětem mateřské školy, které se výzkumného šetření účastnily. V neposlední řadě patří velké díky rodině, především mému dědečkovi, za trpělivost a podporu během mých studentských let.

Obsah

Úvod	6
1. Komunikace	8
1.1 Komunikace mezi dítětem předškolního věku a dospělým	9
1.2 Stadia vývoje komunikace	10
1.2.1 Období od narození do tří let.....	10
1.2.2 Období mezi třetím a šestým rokem	13
2. Verbální komunikace u dítěte předškolního věku.....	14
2.1 Jazykové roviny	16
2.2 Nejčastější vady řeči v předškolním věku.....	19
3. Neverbální komunikace u dítěte předškolního věku	21
3.1 Oční kontakt.....	21
3.2 Mimika.....	22
3.3 Gestika	23
3.4 Haptika.....	23
3.5 Posturologie	24
3.6 Proxemika	24
3.7 Kinezika	25
4. Specifické formy komunikace v předškolním věku	26
4.1 Pedagogická komunikace	26
4.2 Dětská hra	26
4.3 Mateřská škola	27
4.5 Dětská kresba	28
4.6 Ostatní.....	29
5. Dítě předškolního věku	30
5.1 Motorický vývoj dítěte.....	30
5.2 Kognitivní vývoj dítěte	30
5.3. Emoční vývoj.....	32
5.4. Sociální vývoj	32
6. Design výzkumného šetření	34
7. Záznamový arch a jeho popis.....	36
8. Výzkumné šetření.....	40
8.1 Tříleté děti.....	41
8.1.1 Úroveň komunikace tříletých dětí	41

8.1.2 Záznamové archy tříletých dětí	42
8.1.3 Závěr šetření u tříletých dětí.....	50
8.2 Čtyřleté děti.....	51
8.2.1 Úroveň komunikačních schopností čtyřletých dětí	51
8.2.2 Záznamové archy čtyřletých dětí	52
8.2.3 Závěr šetření u čtyřletých dětí	60
8.3 Pětileté dítě	61
8.3.1 Úroveň komunikačního projevu pětiletého dítěte	61
8.3.2 Záznamové archy pětiletých dětí.....	62
8.3.3 Závěr výzkumného šetření u pětiletých dětí	70
8.4 Výzkumné otázky a odpovědi.....	71
9. Tipy pro další výzkum.....	72
9.1 Záznamový arch pro komunikaci s pedagogem.....	73
Závěr.....	75
Seznam tabulek.....	77
Literatura	78
Přílohy	81
Příloha 1 - anotace závěrečné práce.....	81

Úvod

Tématem bakalářské práce je komunikační projev u dítěte předškolního věku. Komunikace má v životě člověka nezastupitelnou roli. Bez komunikace bychom si nemohli nic sdělit, informovat, dozvědět, řešit, anebo něčeho dosáhnout. Proto se musíme soustředit na její vývoj a rozvoj v předškolním věku. I přes to, že stěžejní vývoj komunikace řadíme do období předškolního věku, neexistuje příliš mnoho knih, výzkumů a dalších publikací věnujících se tomuto období ve spojitosti s řečí. Obsah práce se zaměřuje na důležitost komunikace jak verbální, tak i neverbální, člení ji do jednotlivých částí, které dále rozebírá. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou.

Teoretická část pojednává o komunikaci obecně, její důležitosti, co pro nás znamená a jak se díky ní odlišujeme například od zvířat. Následně rozděluje komunikaci na verbální a neverbální část, což jsou dvě rozdílné složky, které se doplňují. Verbální komunikace se zaměřuje především na čtyři jazykové roviny, mluvenou řeč dětí a jejich vady. Neverbální komunikace neboli komunikace mimoslovní se dále dělí na sedm podkapitol. Každá kapitola se zaměřuje na komunikaci jiným mimoslovním projevem. Ať je to komunikace prostřednictvím očního kontaktu, postoje, polohou těla nebo doteku. Následně práce seznamuje s dalšími možnostmi komunikace v předškolním věku jako je například lež, napomínání nebo zvláštní komunikace a režim mateřské školy. V poslední řadě se zaměřuje na vývoj dítěte v různých sférách (motorický, kognitivní, emoční, sociální). Cílem teoretické části je seznámit s definicí komunikace a jejím rozdělením. Dále popsat specifické formy komunikace a obeznámit s vývojem dítěte v předškolním věku.

V empirické části se práce zaměřuje na výzkum komunikačního projevu u dětí předškolního věku. Nejdůležitějším bodem praktické části bakalářské práce je ověření záznamového archu v praxi, následně pozorování a zaznamenání dat. Záznamový arch se věnuje komunikačnímu projevu dětí v rámci komunikace s vrstevníky. Hlavním cílem výzkumného šetření je vyzkoušet arch v praxi s různými věkovými kategoriemi a dílčími cíli je srovnat a analyzovat zjištěná data. Pedagog pozoruje děti v jejich přirozeném prostředí při jejich přirozené činnosti – volné hře. Následně zaznamenává vypořádané údaje do archu. Tato práce se věnovala třem skupinám dětí. Tříletým, čtyřletým a pětiletým s rovnoměrným zastoupením chlapců a dívek. Děti bylo dohromady dvanáct a výzkumné šetření proběhlo formou pozorování videonahrávky. U každého věku jsou určité požadavky na komunikační úroveň, záznamové archy jednotlivých dětí a závěr u každého šetření.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Komunikace

Tato kapitola se věnuje vysvětlení pojmu komunikace, k čemu nám komunikace slouží a také popisuje jednotlivá stádia vývoje komunikace až po nástup do základní školy.

Každý živý organismus komunikuje (pohybem, zvukem, vibracemi atp.), ovšem u člověka se komunikace vyvinula do těch nejvyšších úrovní (psané a mluvené slovo). Je to důležitá forma interakce mezi lidmi. Definice komunikace není v literatuře jednotná, každý autor má jiný úhel pohledu. Slovo komunikace pochází z latinského slova „*communicatio*“, které původně znamenalo „vespolné účastnění“ a dále ze slova „*communicare*“ – „činit něco společným“. Komunikaci lze jednoduše chápat jako předávání a přijímání informací jednoho člověka druhému a naopak. Obecně dochází k výměně informací i k výměně představ, postojů, pocitů atd. Při procesu komunikace dochází ke sdělování a spolupodílení se na něčem společném.¹

Komunikace výrazně ovlivňuje vývoj a rozvoj osobnosti, přispívá k vzájemnému porozumění a formování mezilidských vztahů. Pro existenci a fungování jakékoli společnosti má komunikace nenahraditelný význam. Bez komunikace by žádná společnost neexistovala.² Mezi základní kameny komunikace řadíme komunikátora (sděluje informace), komunikanta (informace přijímá), komuniké (obsah sdělení), komunikační kanál (způsob, jakým je sdělení předáváno) a psychický účinek (vnitřní působení na komunikanta).³

Funkce komunikování jsou dohromady čtyři. První funkce je informovat neboli předat informaci. Druhou funkcí je instruovat, tedy zasvětit či naučit. Třetí, přesvědčovací funkce, znamená ovlivnit názor druhého. Poslední funkcí je pobavení. Pobavit druhého a rozveselit sebe. Většinou nejsou rozhovory pouze informativní nebo instruktážní, často se více forem prolíná. V běžné komunikaci se setkáme se zastoupením všech čtyřech funkcí.⁴

Komunikace mezi lidmi zahrnuje komplexní souhrn dovedností (řeč, jazyk), duševních procesů (pocity, myšlení) a fyzických pohybů (gesta, mimika).⁵ Dále dělíme komunikaci na interpersonální (komunikace s druhým), intrapersonální (komunikace se sebou), skupinovou

¹ BEDNAŘÍKOVÁ, I. Sociální komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 79 s. ISBN 80-244-1357-4

² KLENKOVÁ, Jiřina. Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 224 s. ISBN 8024711109

³ NAKONEČNÝ, M. Sociální psychologie. 2. upr. a rozšíř. vyd. Praha: Nakladatelství Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9

⁴ VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2.

⁵ BUCKLEY, Belinda. *Children's communication skills: from birth to five years*. New York: Routledge, 2003. ISBN 0-415-25993-2.

(malá či velká skupina) a masovou (celá společnost). Další možností dělení komunikace je podle charakteru prostředků a stylu zprostředkování na verbální a neverbální. Verbální komunikace zahrnuje čistě slovní výrazy mluvené a psané. Neverbální komunikace je popisována, jako používání mimoslovních prostředků, například oční kontakt, mimika (výraz tváře), haptika (doteky), gesta, proxemika (prostorové umístění), posturologie (pohyby a postoje) a další neverbální možnosti řeči (vzhled, úprava). Verbální i neverbální komunikace může být jak záměrná, tak i nezáměrná, což jsou dvě vzájemně se nevyklučující varianty.⁶

Naši komunikaci, ať už verbální či neverbální, ovlivňuje to, co je nám vrozené, tedy dědičnost. Na komunikaci dále působí výchova, vnější vlivy, tedy to, co je získané během života. Odborníci mají dva naprosto protichůdné pohledy. První možnost je, že komunikační schopnosti jsou čistě zděděné od našich předchůdců a jsou „předepsané“.⁷ Druhý pohled se týká získaných komunikačních schopností, které si jedinec osvojí až v průběhu svého života. Tento názor vychází od anglického filozofa Johna Locka, který tvrdil, že člověk se rodí jako „tabula rasa“ neboli nepopsaná deska, která se popíše až v průběhu života zkušenostmi. Ať je pravdivější první či druhý model, komunikační schopnosti jsou v určité míře, jak vepsány do člověka, tak i ovlivněny okolím.

1.1 Komunikace mezi dítětem předškolního věku a dospělým

Komunikace mezi dospělými a komunikace mezi dospělým a dítětem je rozdílná. Pro komunikaci mezi dítětem a dospělým jsou stanovena určitá pravidla. Zaprvé je důležité být na stejné úrovni – oční kontakt. Je důležité, aby si dospělý sedl, klekl, resp. snížil se na stejnou výškovou úroveň dítěte. Pro komunikaci s dítětem máme určité zásady, které je nutné dodržovat. První zásadou je umět se vcítit do stavu dítěte. Dospělý by měl disponovat empatií, aby mohl porozumět tomu, co se s dítětem děje. Dále musí každý respektovat osobnost dítěte, tedy dávat mu najevo svůj zájem o něj a jeho problémy. Poslední zásada je „být konkrétní“, bavit se o konkrétních věcech. Naše řeč se musí přizpůsobit věku dítěte, proto používáme jazyk dítěti srozumitelný (jednoduché věty, slova, které dítě zná, více konkrétních nikoli abstraktních věcí atd.). V rodině, a následně v mateřské škole, je dítě nuceno používat verbální i neverbální komunikaci. Nápodobou dospělého a vrstevníků se snaží komunikovat, sdělovat své potřeby

⁶ JANOUŠEK, Jaromír. Sociální komunikace. In VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. Sociální psychologie. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008, 404 s. ISBN 9788024714288.

⁷ WATZLAWICK, Paul. Pragmatika lidské komunikace: interakční vzorce, patologie a paradoxy. Hradec Králové: Konfrontace, 1999. ISBN 80-86088-04-9

a pocity. Učitel či rodič je vzorem, měl by si toho být vědom a volit spisovný jazyk.⁸ U komunikace rozlišujeme obsahovou a formální stránku. Obsahová je to, co říkáme a formální, jakým způsobem to říkáme.

1.2 Stadia vývoje komunikace

Na vývoj řeči dítěte můžeme pohlížet ze dvou pohledů. První je z fylogenetického hlediska, který se zabývá vývojem řeči a dorozumíváním se v rámci vývoje s druhý. Druhé hledisko je ontogenetické, které vysvětluje vývoj řeči od narození a během života jedince. Tato práce se zabývá především ontogenetickým vývojem řeči.

Vývoj řeči probíhá ve stadiích. Každé stadium má individuální délku trvání, ovšem stadia na sebe plynule navazují. Každý si projde všemi stadii v různých časových intervalech. Během tohoto procesu může docházet ke zrychlování či zpomalování vývoje, ale žádná z etap nemůže být vynechána. Nejdůležitějším obdobím vývoje řeči je rozmezí od narození do šesti let. Za těžiště procesu osvojování mluvené řeči je pokládáno období od tří do čtyř let.⁹

Komunikace začíná již v prenatálním období a je založena na rozvoji smyslů a na emocích. Dítě v břiše matky vnímá zvuky a doteky, které přicházejí zvenčí. Reaguje na hlas matky a komunikuje s ní prostřednictvím různých poloh, kopů, vrtěním se apod. Již v tomto období dítě vyjadřuje své potřeby pomocí nonverbální komunikace.¹⁰

1.2.1 Období od narození do tří let

Toto období bývá též označováno jako „období projevování“. Dítě se po narození projevuje křikem.¹¹ Novorozenec křikem reaguje na změnu prostředí, čímž sděluje své pocity a potřeby. Prvotní reflexivní křik můžeme rozpoznávat, jako projevování pocitů nelibosti a odporu. Dítě se rodí s nabitou schopností rozpoznávat lidskou řeč od jiných zvuků a na řeč reaguje jinak než na ostatní zvuky.¹² Již po narození dítě začíná komunikovat emočními gesty.

⁸ MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J., *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN 1990. 161 s. ISBN 80-04-21854-7.

⁹ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80247-3008-0.

¹⁰ TEUSEN, Gertrud a Iris GOZE-HÄNEL. *Prenatální komunikace*. Vydání druhé. Přeložil Jana PIŠTOROVÁ. Praha: Portál, 2015. Průvodce výchovou v rodině. ISBN 978-80-262-0970-6.

¹¹ KRAHULCOVÁ, Beáta. *Dyslalie – patlavost: vady a poruchy výslovnosti*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Beakra, 2013. ISBN 978-80-903863-1-0.

¹² KUTÁLKOVÁ, Dana. *Budu správně mluvit: chodíme na logopedii*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3687-7.

Později používá gesta k vyjádření potřeby, kterou není schopno pojmenovat. Je důležité na tato gesta reagovat. U novorozence si můžeme všimnout například kroužení rukou (neklid), cucání prstu (nejistota), tahání za uši nebo vlasy (únava).¹³ Později si dítě všimá vlastních rukou, zkoumá je a hraje si s nimi. V období kolem druhého až třetího týdne můžeme pozorovat na tváři dítěte vrozený mimický pohyb – úsměv. Často bývá první úsměv směřován na matku. Následně okolo druhého měsíce začíná dítě reagovat na úsměv úsměvem. Mezi matkou a dítětem existuje tzv. prvopočáteční komunikace. Odborníci tak nazývají komunikaci, kdy dítě nejprve začíná rozpoznávat obličej matky a reaguje na něj úsměvem, který matka opětuje, hovoří či dítě políbí. Velmi důležitý je oční kontakt mezi dítětem a dospělým. Má totiž nezastupitelnou roli v sociální komunikaci a velký vliv na budoucí rozvoj jedince. První oční kontakt trvá pouze několik vteřin, ovšem s časem se doba očního kontaktu prodlužuje.¹⁴

Ve třetím měsíci dítě komunikuje křikem, s cílem něčeho dosáhnout. Matky většinou rozpoznají důvod křiku, proč dítě křičí a čeho se dožaduje. Na promlouvání matky reaguje nápodobou, broukáním, a to v době od třetího do čtvrtého měsíce. Broukání bývá většinou spojené s pocity libosti, dítě s hlasem experimentuje, zkouší nové věci, které často dokola poslouchá a opakuje, protože mu přijdou zajímavé. Tento jev nazýváme „kruhová reakce“.¹⁵ V tomto období se dítě natahuje pro různé věci a hračky, které mu přijdou zajímavé. Úchop dítě zdokonaluje. V pátém měsíci záměrně chytá věci do rukou, často si vše strká do úst. Poznává okolí hmatem, zrakem i chutí.¹⁶

Dítě spolu s rodiči vytváří vlastní komunikativní systém. Kojenec již komunikuje pomocí mimických svalů. Mírně zvednutým či staženým obočím, nasloucháním, úsměvem, otevřenými ústy do tvaru písmene O. Tíseň projevuje koutky svěšenými dolů, vztek vyjadřuje sevřenou pusou a červeným obličejem, strach projevuje strnulým výrazem, znechucení poznáme u dítěte ohrnováním rtu či vyplazování jazyka. Pokud dítě cítí zápach, pak otáčí hlavičku či svráští nos.¹⁷

¹³ DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

¹⁴ KIESTER, Sally Valente a Edwin KIESTER. Kdopak to mluví: tajemství řeči kojence. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1542-5.

¹⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1110-2.

¹⁶ KIESTER, Sally Valente a Edwin KIESTER. Kdopak to mluví: tajemství řeči kojence. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1542-5.

¹⁷ HOLINGER, Paul C. a Kalia DONER. Co říkají děti, než se naučí mluvit: devět signálů, jichž nemluvnata užívají k vyjádření svých pocitů. Vyd. 2. Přeložil Alena HNÍDKOVÁ. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-819-1.

V šestém měsíci je typické pudové žvatlání, kdy dítě provádí polykací a sací pohyby, aniž by přijímalo potravu. Jde o zvláštní hru s mluvidly, kdy dítě tvoří tzv. prohlásky a prefonémy, které jsou základem pro budoucí mluvení. Následně nastává fáze „napodobujícího žvatlání“, která se pokládá za jeden z mezníků učení řeči. Dítě sleduje mluvidla druhých osob a snaží se je napodobit. Jde tedy o zapojení zraku i sluchu a následně vědomé napodobování toho, co dítě vidělo a slyšelo. Učí se nejen nápodobě hlásek, ale také melodii a rytmu řeči. Později, mezi šestým a devátým měsícem, se rozvíjí artikulační dovednosti dítěte a komunikace se podobá, čím dál více, skutečné řeči. Zhruba v desátém měsíci nastává u dítěte fáze „rozumění řeči“. Dítě začíná spojovat slova s konkrétními předměty a reaguje na slovní pokyny. Slovní zásoba je pasivní a dítě neumí ještě mluvit.¹⁸

Od osmého měsíce dítě umí tzv. klešťový úchop (palec a ukazováček). V desátém měsíci začínají první ukazovací gesta. Tato gesta mají za úkol upoutat pozornost dospělého či na něco poukázat. Ukazování je velmi důležitý komunikační prostředek. Zlepšuje se senzomotorická koordinace. Dítě pochopí význam gesta okolo čtrnáctého měsíce života a začne jej aktivně používat.¹⁹

V prvním roce života začíná etapa vlastního vývoje řeči. Jedinci začínají používat jednoslovné věty, slova jsou nesklonná, která se objevují ve třetí osobě. První slova většinou vyjadřují pocity, vůli, emoce a přání.²⁰ Objevují se zde tzv. holofráze, kdy se dítě vyjadřuje pomocí jednotlivých slov. Umí na otázky odpovědět „ano“ nebo „ne“.²¹ Dítě rozumí slovům, především díky jejich citovému zabarvení, tomu, jakým způsobem sdělení řekneme, reaguje na opakující se fráze a situace. Mezi osmnáctým až čtyřicátým měsícem si dítě začíná hrát se slovy. Následuje první věk otázek, kdy se dítě ptá „*Kdo je to?*“ a „*Co je to?*“. Věty se již stávají dvouslovné, ovšem stále nemají správnou gramatiku.²²

V druhém až třetím roce dítě začíná tvořit věty se třemi až čtyřmi slovy. Začíná ohýbat slova a stavět věty. Dítě je zvědavé, a tak si rádo prohlíží obrázky, nechává si číst, umí recitovat a zpívat písničky, komentuje činnost ostatních, rozvíjí se pasivní i aktivní slovní zásoba. Aktivní

¹⁸ KLENKOVÁ, Jiřina, Barbora BOČKOVÁ a Ilona BYTEŠNÍKOVÁ. Kapitoly pro studenty logopedie: text k distančnímu vzdělávání. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-807315-229-1

¹⁹ DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

²⁰ KLENKOVÁ, Jiřina, Barbora BOČKOVÁ a Ilona BYTEŠNÍKOVÁ. Kapitoly pro studenty logopedie: text k distančnímu vzdělávání. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-807315-229-1

²¹ ALLEN, K. Eileen a Lynn R. MAROTZ. Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-614-4.

²² BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona, Radka HORÁKOVÁ a Jiřina KLENKOVÁ. Logopedie & surdopedie: texty k distančnímu vzdělávání. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315136-2.

slovní zásobu tvoří tři sta až tisíc slov. Už o sobě nemluví ve třetí osobě např: „*Františka chce*“, ale zná zájmena „*já*“ a „*moje*“. Také chápe pojem „*jsem velký*“.²³

1.2.2 Období mezi třetím a šestým rokem

Mezi třetím a čtvrtým rokem se dítěti rozšiřuje slovní zásoba a začíná své myšlenky vyjadřovat konkrétněji. Obsahová a formální stránka je přesnější, zlepšuje se gramatika a obsah slov. Tímto způsobem pokračuje zlepšování a zpřesňování řeči až do dospělosti. Řeč jedince je již gramaticky zcela bezchybná, přibližuje se normě. Dítě si pamatuje básničky a písničky, umí samo recitovat i zpívat. V tomto věku se některé hlásky dětem hůře vyslovují, ale to je dáno z fyziologického hlediska, stejně tak neobratnosti v tvarosloví. Pokud tyto nedostatky přetrvávají delší dobu a ve větší míře, může se jednat o narušený vývoj řeči nebo pomalejší mentální vývoj. Ke konci čtvrtého roku by mělo dítě aktivně používat všechny slovní druhy.²⁴ Ve čtyřech letech dítě také zvládá používat minulý čas a rozeznat pojmy „*nad*“, „*v*“ a „*pod*“. Řekne své celé jméno a příjmení, dokáže rozeznat pohlaví a zná odpověď na otázku „*Co uděláš, když máš hlad?*“.

Do pěti let by měly být verbální projevy gramaticky správné a přesné. Jedinec užívá všechny slovní druhy, pozná barvy a slovní zásobu tvoří až dva tisíce slov. Objevuje se stále nesprávná výslovnost u těžkých hlásek. Po pátém roce dokáže dítě pojmenovat předměty denní potřeby a vysvětlit jejich účel. Zvládá pochopit a reagovat na komplikovanější pokyny a příkazy. Dokáže vyprávět o nedávných událostech. Dokonce si samo vymyslí vtipy či říkanky. Zná jména rodičů, ví, kolik má let a kdy má narozeniny a kde bydlí. Řeč je gramaticky správná a srozumitelná.²⁵

V šesti letech je verbální projev po gramatické, zvukové i obsahové stránce bez závažných chyb. Zvyšuje se slovní zásoba každý den zhruba o pět až deset slov. Zkvalitňuje se stylistická stránka řeči a další roviny jazyka. Dítě si v tomto období začíná osvojovat i grafickou stránku jazyka (čtení a psaní).²⁶

²³ KRAHULCOVÁ, Beáta. Dyslalie – patlavost: vady a poruchy výslovnosti. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Beakra, 2013. ISBN 978-80-903863-1-0.

²⁴ BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let. 2. vydání. Brno: Edika, 2015. Moderní metodika pro rodiče a učitele. Předškoláci. ISBN 978-80-266-0658-1

²⁵ ALLEN, K. Eileen a Lynn R. MAROTZ. Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-614-4.

²⁶ LECHTA, Viktor. Diagnostika narušené komunikační schopnosti. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-801-5.

2. Verbální komunikace u dítěte předškolního věku

Kapitola se zaměřuje na verbální, tedy slovní část komunikace a seznamuje s jazykovými rovinami a s nejběžnějšími vadami v předškolním věku.

Verbální komunikace je zvláštní složkou lidské komunikace. Verbální komunikace je specifická forma vyjadřování, která je typická pouze pro člověka. Touto komunikací, jejíž základem je slovo, se člověk odlišuje od zvířat. Pojem „verbální“ pochází z latinského „*verbum*“ neboli slovo. Od narození se dítě učí nějak vyjadřovat. Do tří let je schopno se naučit okolo dvaceti tisíc slov, které zná převážně pasivně. Základem verbální komunikace je řeč. Lidská řeč je tvořena soustavou znaků, které mají zvláštní význam a jsou typické pouze pro člověka. Smysl každého znaku je determinován kulturou, ve které se nacházíme. Sdílet obsahy našeho myšlení můžeme pouze na základě osvojení si dílčích znaků, symbolů, a hlavně jejich významů. Aby byla komunikace plnohodnotná, musí oba členové používat stejné jazykové systémy.²⁷ Verbální komunikace zahrnuje mluvené slovo (rozhovory, konverzace) a psané slovo (knihy, dopisy). Podstatou mluveného i tištěného slova je jazyk, v psané komunikaci záleží na stylu a formě, jakou je text utvořen.²⁸ Verbální komunikace je považována za nejmladší typ komunikace. Dříve se lidé dorozumívali především komunikací neverbální stejně jako dnešní novorozenci a kojenci.

U verbální komunikace si všímáme určitých aspektů, které ovlivňují kvalitu mluvené řeči. (Samozřejmě s ohledem na věk):

- Intenzita hlasového projevu – sledujeme hlasitost mluveného projevu.
- Tónová výška hlasu – změna intonace v průběhu sdělení.
- Barva hlasu – anatomicko-fyziologické podmínky.
- Délka projevu – jakou dobu trvá projev toho, kdo mluví.
- Rychlost projevu – počet slova za minutu, jak rychle či pomalu dotyčný mluví.
- Pauzy v projevu – pauzy mezi slovy, větami, členění řeči.
- Přesnost projevu – skladba věty, vynechávání, opakování, neúplnost.²⁹

²⁷ URBANOVSKÁ, E. Sociální a pedagogická komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 97 s. ISBN 80-244-1410-4

²⁸ CLEARY, Sandra 2008. Communication: A Hands-on Approach. Lansdowne: Juta and Company Ltd, 2008. ISBN 978-0-70217-714-9.

²⁹ MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J., *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN 1990. 161 s. ISBN 80-04-21854-7.

Verbální komunikace je tedy typ sociální komunikace, která je charakterizována především mluvenou a psanou formou. Řeč je pokládána za slovní myšlení. Člověk může sdělovat své myšlenky v dohodnutém jazyku a může přijímat myšlenky od svého okolí.

V předškolním věku je rozvoj řeči nejvíce ovlivněn prostředím, ve kterém dítě vyrůstá a kulturou. První, kdo na dítě působí, je matka, následně členové rodiny, a nakonec lidé v různých zařízeních, například v mateřské škole. Vývoj řeči je nejdůležitější od narození do sedmi let. V tomto roku bývá vývoj zpravidla ukončen. Pokud se u dítěte vyskytnou vady po sedmém roce života, pak bývají tyto nedostatky označovány jako vady řeči. Komunikace je pro dítě velmi důležitá již od narození.

Na dítě má velký vliv mateřská škola a její pracovníci. V mateřské škole se dítě setkává s dospělým, který není součástí rodiny. Ve školách působí pedagogové, logopedové, psychologové a další, kteří přijdou do kontaktu s dítětem. Mnoho pedagogických pracovníků má logopedické kurzy a pravidelně s dětmi cvičí řeč. Řeč by měla být rozvíjena rovnoměrně ve čtyřech rovinách – foneticko-fonologické, lexikálně-sémantické, morfologicko-syntaktické a pragmatické.

Dítě v předškolním věku by mělo zvládat poskládat a vyjádřit své pocity, myšlenky a názory. Jedinec také rozlišuje způsob komunikace s partnerem – volí jiná slova při komunikaci s vrstevníky a mluví zdvořile s dospělým. Často bývá sdělení dítěte pro druhé nesrozumitelné, a to proto, že se často v komunikaci dětí vyskytují egocentrické rysy a vynechání důležité informace.³⁰

³⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0

2.1 Jazykové roviny

Jazyková rovina je vysvětlena jako dílčí systém určitého jazyka. Je vyznačována charakteristickými základními jednotkami. Během vývoje řeči dochází k difúzi jednotlivých rovin. Rozlišujeme čtyři jazykové roviny: lexikálně-sémantickou, morfologicko-syntaktickou, foneticko-fonologickou a pragmatickou.

Foneticko-fonologická rovina

Fonetika se zabývá zvukovou stránkou řeči, fyziologickým tvořením hlásek a jejich sluchovou percepcí. Fonologie zkoumá funkční část zvuků v lidské řeči.³¹ Základní jednotkou jsou fonémy, nejmenší jazykové složky daného jazyka, které mají za úkol diferencovat funkci.³² Vývoj foneticko-fonologické roviny začíná dříve než u ostatních rovin a také trvá delší dobu. Vývoj této roviny je ovlivněn úrovní motoriky mluvidel, intelektem, schopností rozlišení hlásek, úroveň napodobovacích schopností dítěte a uspokojivě podnětným prostředím. Špatná výslovnost některých hlásek na sebe často strhává větší pozornost než obsah sdělení. První hlásky začne dítě vydávat okolo druhého měsíce, ovšem nemůžeme je pokládat za fonémy mateřského jazyka. O vývoji výslovnosti lze hovořit až ve spojitosti s napodobivým žvatláním. Je nutné rozvíjet dítě i v oblastech jako je rytmus, tempo, dynamika a melodie. Tyto stránky rozvíjíme za pomoci dechových, fonačních a artikulačních cvičení a sluchového rozlišování. V předškolním vzdělávání využíváme především nápodobu, kdy děti opakují po pedagogovy. Dále k procvičování používáme různé říkanky, básničky, písničky a rozpočítadla. Říkanky a rozpočítadla mají důležitou roli v učení tempa, melodii, rytmického cítění a dynamiku řečového projevu.³³

Lexikálně-sémantická rovina

Věnuje se vývoji aktivní a pasivní slovní zásoby. Jazykovědní disciplína lexikologie se zabývá tvořením slov, slovní zásobou a vztahy mezi slovy. Sémantika je vědní obor, který zkoumá významy slov. Základní jednotkou obou oborů je lexém – neboli slovo. Rozvoj slovní

³¹ KLENKOVÁ, Jiřina. Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). ISBN 80-247-1110-9.

³² DVOŘÁK, Josef. Logopedický slovník: [terminologický a výkladový]. 3., upr. a rozš. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2007. Logopaedia clinica. ISBN 978-80902536-6-7.

³³ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. Komunikace dětí předškolního věku. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80247-3008-0.

zásoby probíhá celý život a závisí na mnoha faktorech. Například na intelektu jedince, prostředí, ve kterém se nachází a na individuálních predispozicích. Každý si osvojí pouze část slov, některá zná pasivně, jiná aktivně využívá, není ovšem možné osvojit si kompletní slovní zásobu u určitého jazyka. Pasivní částí jazyka jsou slova, kterým rozumíme, ale v každodenní řeči je neužíváme. Objem pasivních slov je větší než aktivních. Aktivní slova jsou ta, která používáme v běžné komunikaci. Osvojování nových slov a pojmů je určitým druhem socializace, toto osvojování má tři fáze. První fáze je seznamování s novým pojmem a pozorování, další se vyznačuje zpřesňováním pojmů, v třetí fázi dochází k aktivizaci a uplatňování pojmu v projevu.³⁴

U dítěte předškolního věku věnujeme pozornost především druhé části – sémantické. Vysvětlujeme význam slov, které označují každodenní činnosti a jevy. Postupně objasňujeme další slova, s kterými dítě přichází do styku. Děti jsou v tomto věku velmi zvědavé, setkáme se s obdobím otázek. Proto je nutné neustále podporovat potřebu dítěte pojmenovávat vše, s čím dítě přijde do styku. Díky tomu si dítě rozvíjí slovní zásobu, myšlení a intelektualizaci řeči. Postupem času dítě zvládá používat synonyma (slova stejného významu), antonyma (slova opačného významu) a homonyma (slova souzvučná). Dále si dítě uvědomuje vztahy mezi výrazy, podřazenost a nadřazenost.³⁵

Morfologicko-syntaktická rovina

Morfologie je jazyková disciplína, která zkoumá tvarosloví, skladbu věty, vztahy mezi slovy a slovosled. Jednoduše tuto rovinu tvoří užívání slovních druhů, skládání vět a souvětí. U dětí posuzujeme, jestli mluví gramaticky správně a dodržují gramatická pravidla. Věnujeme pozornost správnosti slov a vět. Všimáme si korektního užívání rodů, čísel, skloňování a časování. Tuto rovinu začínáme pozorovat okolo prvního roku života dítěte. V počátcích, před prvními slovy, děti používají zvukomalebná citoslovce ke komunikaci s okolím. Následují podstatná jména, kdy dítě nejprve používá číslo jednotné a později, až má rozvinutější myšlení, začíná používat množné číslo. Dále se dítě učí používat slovesa, která často bývají v infinitivu nebo v rozkazovacím způsobu. Následují zájmena, příslovce, číslovky, spojky a nakonec

³⁴ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. Komunikace dětí předškolního věku. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80247-3008-0.

³⁵ SMOLÍK, Filip a Gabriela MÁLKOVÁ. Vývoj jazykových schopností v předškolním věku. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4240-3.

předložky. Přídavná jména se objevují až ve vyspělejší fázi jedince. Všechny slovní druhy by už mělo používat čtyřleté dítě.³⁶

První jednoslovné věty se objevují okolo prvního roku. Ve dvou letech dítě tvoří věty dvouslovné a ve třech letech již víceslovné. Dítě se zdokonaluje v mluvním projevu, začíná skloňovat, časovat a rozšiřuje slovní zásobu. Často dítě dává na první místo ve větě slovo, které pro něj má citový význam. V této rovině se také setkáváme s pojmem „jazykový cit“. Jedná se o působení kulturních a biologických faktorů na dítě, kdy je schopno si osvojit mluvnická pravidla daného jazyka bez jejich teoretického osvojení. I zde hraje důležitou roli nápodoba okolí.³⁷

Pragmatická rovina

Pragmatická rovina představuje nabitou úroveň sociální komunikace. Jedná se o schopnost, která vypovídá o dovednostech formulování a realizace vlastní myšlenky. Umět vést dialog a dosáhnout komunikačního cíle.³⁸ U dětí si všímáme několika bodů – používání verbální a neverbální komunikace tak, aby byly v souladu. Reagovat adekvátně a přiměřeně, aktivně se účastnit rozhovoru, udržet téma a chovat se přiměřeně vůči komunikačním partnerům. Dochází k propojení všech rovin, co již jedinec umí a naučil se do této doby. Umí sdělit informace ostatním a stejně tak je umí přijímat. Zpracovat zprávy a následně na ně reagovat v přiměřené době. Jedná se o společenskou interakci.³⁹

V pragmatické rovině sledujeme tři části: komunikativní funkce, reakce na sdělení a účast na interakci. U komunikativní funkce se soustředíme na to, jak dítě vyjadřuje své záměry. Nejprve dítě používá především neverbální komunikaci spojenou s hlasovými projevy bez jakéhokoli záměru. V devátém měsíci nastává zlom, kdy dítě dokáže vyjádřit velký rozsah komunikačních záměrů. Komunikativní funkci si dítě začíná uvědomovat okolo jednoho a půl roku, uvědomuje si roli komunikačního partnera a všímá si reakcí na své sdělení. Okolo šesti let by se mělo dítě naučit vyjádřit svoje záměry, vést rozhovor, umět si získat a udržet pozornost

³⁶ BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let. 2. vydání. Brno: Edika, 2015. Moderní metodika pro rodiče a učitele. Předškoláci. ISBN 978-80-266-0658-1

³⁷ SMOLÍK, Filip a Gabriela MÁLKOVÁ. Vývoj jazykových schopností v předškolním věku. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4240-3.

³⁸ KRAHULCOVÁ, Beáta. Dyslalie – patlavost: vady a poruchy výslovnosti. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Beakra, 2013. ISBN 978-80-903863-1-0.

³⁹ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. Komunikace dětí předškolního věku. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80247-3008-0.

dospělých a vyjádřit pocity. V komunikaci začíná být jistější a v mladším školním věku umí mluvit o minulosti, budoucnosti a zvládá předávat i přijímat informace. Dále věnujeme pozornost reakci na sdělení. Zde se zaměříme na jedince a na to, jakým způsobem zvládá zpracovat a následně reagovat na informace. Nejdříve dítě reaguje neverbálně (v osmnáctém měsíci například úsměvem na úsměv). Později reaguje na jednoduché pokyny, zkvalitňuje se reakce na zprávu od druhé osoby. Dítě chápe komunikativní záměry a samo se ptá a požaduje vysvětlení. Poslední částí je podílení se na interakci a rozhovoru. První interakce probíhá mezi matkou a dítětem, postupně se rozsah interakce s okolím rozšiřuje. Nejdříve bývá interakce spíše jednosměrná, kdy dítě vysílá signály více než přijímá. V předškolním věku je poměr vysílaného a přijímaného přiměřeně stejný. Děti často samy navazují verbální i neverbální kontakt s okolím. Je nutné podporovat děti v osvojování si sociální komunikace.⁴⁰

2.2 Nejčastější vady řeči v předškolním věku

Vady řeči v předškolním věku jsou důležitým aspektem v komunikačním projevu dítěte, proto jsou okrajově zahrnuty i v této práci. Vadami řeči se zabývá obor logopedie.

- 1. Breptavost:** Jedná se o narušení tempa a rytmu řeči často s dalšími přidruženými příznaky, které vznikly na základě breptavosti. Například komolení slov nebo přeskokování slabik.⁴¹ Příčiny poruchy řeči nejsou dosud vysvětleny, ovšem často se uvádí genetické faktory či biologická porucha.
- 2. Dyslalie:** Neboli patlavost je porucha artikulace, kdy je narušena výslovnost jedné či více hlásek jazyka. Patří k nejčastějším vadám u dětí předškolního věku. Rozlišujeme vadnou a nesprávnou výslovnost, do pěti let je dyslalie fyziologická a přirozená.
- 3. Huhňavost:** Rhinolalii můžeme zařadit do skupiny poškození zvuku řeči. Zvuk, který vydáváme rezonuje v nosohltanové a nosní dutině. Pokud je patrohltanový uzávěr průchodný, zvuk projde bez problémů. Jestliže je tu ovšem nějaký problém (zbytnělá nosní mandle, rozštěp patra, obrna apod.), mluvíme o patologickém zvýšení či snížení nosovosti. Snížení nosovosti = nosovky M, N, Ň ztrácejí znělost a znějí spíše jako B, D,

⁴⁰ BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. Komunikace dětí předškolního věku. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80247-3008-0.

⁴¹ VYŠTEJN, Jan (1995). Dítě a jeho řeč. Beroun: BAROKO&FOX. ISBN 80-85642-25-5.

Ď. Zvýšení nosovosti = změna všech hlásek, kromě nosovek. Patolálie je specifická vývojová vada způsobena rozštěpem patra.⁴²

4. **Koktavost:** Stejně jako u breptavosti jde o poruchu plynulosti řeči. U dětí se setkáváme s vývojovou dysfluencí, která je běžná mezi třetím až pátým rokem. Dítě rychleji myslí, než mluví. Za vznik koktavosti nebo také balbuties může dědičnost, negativní prostředí či různá psychotraumata.⁴³
5. **Mutismus:** Neurotická porucha řeči, která se projevuje němotou či oněměním, tedy ztrátou řeči. Dále rozlišujeme elektivní mutismus (výběrový) a surdomutismus (oněmění a neslyšení).
6. **Opožděný vývoj řeči:** O dítěti s opožděným vývojem řeči mluvíme tehdy, pokud dítě ve třech letech nemluví či mluví mnohem méně než jeho vrstevníci. Je nutné dítěti zajistit mnoho odborných vyšetření, abychom mohli vyloučit vadu, která by se mohla podílet na opožděném vývoji řeči. Například vadu zraku, sluchu apod.⁴⁴ Pokud odborná vyšetření vyloučí jiné vady, pak většinou příčiny opožděného vývoje řeči bývají z vnějšího prostředí (nepodněné prostředí, špatný mluvní vzor, deprivace, špatný výchovný styl atp.)⁴⁵
7. **Vývojová dysfázie:** Narušení vývoje řeči od začátku, které postihuje všechny jazykové roviny. Jedinec má rozsáhlé problémy s verbální komunikací ačkoli podmínky pro rozvoj řeči jsou optimální. V řeči dítěte najdeme prohazování slovosledu, špatné skloňování či ohýbání slov, vynechávání slov, menší slovní zásobu, krátké věty, omezené využití slovní druhů, vynechávání či zaměňování hlásek či slabik. Řeč bývá často nesrozumitelná.⁴⁶

⁴² KLENKOVÁ, Jiřina (1997). Kapitoly z logopedie I. Brno: Paido. ISBN 80-85931-41-9

⁴³ LECHTA, Viktor (2003). Diagnostika narušené komunikační schopnosti. Praha: Portál. ISBN 80-7178-801-5.

⁴⁴ KLENKOVÁ, Jiřina (2006). Logopedie. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1110-2.

⁴⁵ KUTÁLKOVÁ, Dana (2002). Opožděný vývoj řeči. Dysfázie. Praha: Septima. ISBN 80-7216-177-6.

⁴⁶ ŠKODOVÁ, Eva a JEDLIČKA, Ivan a kol. (2003). Klinická logopedie. Praha: Portál ISBN 80-7178-546-6

3. Neverbální komunikace u dítěte předškolního věku

Kapitola seznamuje s mimoslovní formou komunikace a jejím dělením. Neverbální komunikace nebo také komunikace beze slov je velmi důležitou součástí našeho sdělení. Verbální i neverbální komunikace je propojena a navzájem se doplňuje. Neverbální komunikace je starší než verbální, co se týče vývoje lidstva nebo v rámci jednoho člověka. Novorozenec komunikuje nejprve neverbální komunikací a až později se učí první slova. Nonverbální komunikací sděluje své pocity a postoje. Je těžko ovlivnitelná, používáme ji často nevědomky a nekontrolujeme ji.⁴⁷ Původ nonverbální komunikace je nejasný. Někteří autoři se přiklánějí ke genetice. Jiní se domnívají, že neverbální komunikace je naučená, dítě reaguje na prostředí a učí se nápodobou. Poslední možností je propojení obou názorů. Neverbální komunikace je z části geneticky naprogramovaná a z části naučená.⁴⁸ Rozlišujeme několik forem neverbální komunikace – oční kontakt, mimika, gesta, haptika, posturologie, proxemika, kinezika a celková úprava vnějšku.

3.1 Oční kontakt

Neboli vizika je jedním z nejdůležitějších mezilidských sdělení. Oční kontakt má v komunikaci mnoho funkcí. Sociální, emoční a intelektuální. Pohledem můžeme vyjádřit mnoho emocí od lásky přes soucit až po nenávisť. Vizually také získáváme velké množství informací o okolí, ve kterém se nacházíme.⁴⁹ Vizika obsahuje množství prvků, které se naučíme rozlišovat a dokážeme následně porozumět jejich významu. Rozlišujeme zaměření pohledu (kam lidé upírají svůj zrak), délku trvání, četnost očního kontaktu, objem pohledů (ukazatel sociálního zájmu), úhel pootevření očních víček (dokořán či uzavřené), průměr zornic (kladný zájem = rozšířené, záporný = zúžené), tvary a pohyby obočí (až čtyřicet různých deformací obočí) a vrásek okolo očí (čelo, u kořene nosu).⁵⁰ Oční kontakt je samozřejmě ovlivněn vnějšími faktory jako je například osvětlení. Dalším důležitým aspektem je mrkání. Míra mrkání závisí na míře soustředěnosti, čím více se soustředíme, tím méně mrkáme. U dětí může zvýšená četnost mrkání znamenat lhaní. Oční kontakt je v každé kultuře jiný, má jiná

⁴⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, I. Sociální komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 79 s. ISBN 80-244-1357-4

⁴⁸ NAKONEČNÝ, Milan. Sociální psychologie. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.

⁴⁹ PAVLÍČKOVÁ, Helena. Sociální psychologie. Brno: Mendelova univerzita, 2013. ISBN 978-807375-753-3.

⁵⁰ KŘIVOHLAVÝ, J. Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988, 235 s.

pravidla, a hlavně závisí také na typu sociálního vztahu. Děti se pravidla teprve učí, do čtvrtého roku se můžeme setkat s dlouhými a nepříjemnými pohledy. Později se takovým pohledům vyhýbají, chápou, že zírání je určitým projevem nezdvořilosti. Po šestém roce si spojují větší četnost očního kontaktu se sympatiemi.⁵¹

3.2 Mimika

Mimika je slovo pocházející z řeckého *mimos* neboli citově imitující. Z mimiky lze vyčíst celá škála pocitů. Výrazy obličeje mají velký význam při sdělování a vyjadřování emocí, nálad a afektů. Při komunikaci je právě obličej bod, který sledujeme nejvíce. Dospělí dokážou své výrazy ovlivňovat, děti nikoli.⁵² Výrazy obličeje se dělí na dvě skupiny, spontánní a strojené. Spontánní, nebo také bezděčné projevy mimiky, jsou bezprostředním důsledkem citových prožitků. Jsou naprosto přirozené a automatické. Strojené výrazy obličeje jsou úmyslnou volbou jedince. Nebývají upřímné a často neodráží naše přímé pocity, ale předstíranou emoci. Sdělíme okolí pouze to, co chceme, aby okolí vědělo. Výrazy obličeje mají také svá pravidla, která se děti postupně učí. Kdy, kde, jak moc projevovat své emoce. Tato pravidla se opět odvíjí od prostředí, ve kterém se dítě nachází. Obličej je v komunikaci velmi důležitým prvkem. Dokážeme vyčíst, jak se jedinec cítí (duševní stav) nebo zda klame (vyhýbavý pohled, méně úsměvů, strojené výrazy, častá přerěknutí, afektované výraz ve tváři apod.). U dětí se lhaní běžně vyskytuje, více u chlapců než u dívek. Výrazy obličeje se děti musí nejen naučit vyjadřovat, ale také je správně dekodovat u ostatních. Děti předškolního věku dokáží rozpoznat smutný, veselý, překvapení a ustrašený výraz. Určité výrazy chápou děti emočně již dříve. Jednoznačné porozumění přichází až okolo pátého roku života. Do pěti let se dítě zaměřuje především na určitý bod na obličejí, postupně si všímá všech bodů na obličejí a spojuje je.

⁵¹ DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

⁵² HEILMANN, Christa M. Řeč těla: gesta, mimika, emoce. Praha: Grada, 2013. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-4394-3.

3.3 Gestika

Jedná se o obor zabývající se pohyby rukou a jejich významem. Často doplňuje nebo nahrazuje slovní projev. Pomocí pohybů rukou můžeme určité informace zdůraznit nebo podtrhnout. Gesta by neměla odporovat verbálnímu projevu.⁵³ Z historického hlediska jsou gesta starší než řeč. Samotná gesta se opět odvíjí od kultury a společnosti. Některé pohyby rukou jsou jednoznačné a mají jasný význam. Jiné pohyby je třeba doplnit slovně, závisí na konkrétní situaci.⁵⁴ Často si vlastní gesta neuvědomujeme a nevěnujeme příliš velkou pozornost gestům druhých. Ovšem abychom plně porozuměli sdělení druhého, je nutné si všimnout i posunků rukou. Pomocí pohybů rukou děti vyjadřují své emoce. Můžeme si všimnout například: hraní si s vlasy (nervozita), cucání palců (úzkost), mnutí ušních lalůčků (únava), tahání za uši nebo sevřené pěsti (při konfliktech). Často se setkáváme s nápodobou dospělých, zrcadlením, pantomimou. Tříleté děti znázorňují předmět pomocí svého těla, zatímco děti pětileté již pracují s neviditelným předmětem. Menší děti využívají gesta častěji, nejsou ještě schopny věc pojmenovat. S blížícím se nástupem do školy se rozšiřuje slovní zásoba a četnost gest se zmenšuje. Důležitost a vývoj gest je nejvyšší mezi třetím a pátým rokem.⁵⁵

3.4 Haptika

Haptika se zabývá komunikací pomocí doteku, jako je pohlazení, podání ruky, poklepání na rameni, dotyk paže atp. Zaměřujeme se na to, jakým způsobem je nám podávána ruka, délku a intenzitu dotyku nebo třeba pocení ruky. Podle stylu podání ruky můžeme poznat v jakém vztahu jsou účastníci komunikace.⁵⁶ Dotek je jednoduchou formou komunikace, kterou používají ve velké míře zvířata. U lidí má dotek i terapeutický význam. Doteky potřebuje každý jedinec v přijatelné míře, jsou příjemné a pokud nejsou dostatečné může člověk trpět deprivací. U dětí hraje dotyk velmi významnou roli. Již po narození se pokládá ženě dítě na nahé tělo, aby cítilo dotyk a tlukot srdce matky. V každodenní péči matky o novorozence, kojence a později o batole je tělesný kontakt velmi důležitý kvůli sociálnímu, emočnímu a rozumovému vývoji. U kojenců, kteří neměli tělesný kontakt s matkou či jinou dospělou

⁵³ URBANOVSKÁ, E. Sociální a pedagogická komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 97 s. ISBN 80-244-1410-4

⁵⁴ PAVLÍČKOVÁ, Helena. Sociální psychologie. Brno: Mendelova univerzita, 2013. ISBN 978-807375-753-3.

⁵⁵ DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

⁵⁶ BEDNAŘÍKOVÁ, I. Sociální komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 79 s. ISBN 80-244-1357-4

osobou můžeme pozorovat citové strádání a nespokojenost. Během prvního roku života jsou doteky častější, s věkem se četnost doteků snižuje. Chlapci potřebují dotek méně než děvčata. Je nutné, aby se děti naučily pravidla týkající se doteků ve společnosti. Pravidla se mění v závislosti na věku, pohlaví, vztahu k druhé osobě, kultuře a dalších faktorech. Dospělí podvědomě tato pravidla znají a dokážou posoudit, zda byla dodržena či porušena. Děti mají větší potřebu tělesného kontaktu, proto je jim porušování pravidel tolerováno. Dotek je také účinným prostředkem, jak si druhého naklonit, ovšem musí být v určitých mezích. Pokud doteky překračují stanovená pravidla a meze, můžeme tyto doteky označit jako agresivní nebo sexuální.⁵⁷

3.5 Posturologie

Posturologie zkoumá komunikaci prostřednictvím držení těla, nohou, rukou, hlavy a různých postojů a jejich kombinací. Z postoje se dá vyčíst velké množství informací, například citové naladění jedince, míra sebevědomí nebo jeho upřímnost či strojenost. Komunikace probíhá v různých polohách, například vsedě, ve stoje, ale i v leže. Pokud jsou oba účastníci ve stejné poloze, pak není komunikace natolik ovlivněna jako v případě, že jeden stojí a druhý sedí. Může zde dojít ke stavu podrázenosti či nadřazenosti. Příklon či odklon je také zavádějícím faktorem. Pokud se k sobě dvě osoby naklánějí je to projevem dobrého vztahu a důvěry, naopak odklánění se značí nedůvěru.⁵⁸

3.6 Proxemika

Proxemika je typ komunikace zabývající se vzdáleností mezi lidmi. Každá osoba má vytvořené zóny, do kterých je umožněn vstup pouze určitým osobám. Vstup do každé zóny je určen vztahem mezi dvěma jedinci.⁵⁹ Přiblížením či oddálením jedince vyjadřujeme svou náklonnost a důvěru nebo naopak nedůvěru a pochybnosti. Na základě vzdálenosti se dělí tyto zóny do pěti skupin.

⁵⁷ DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

⁵⁸ BEDNAŘÍKOVÁ, I. Sociální komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 79 s. ISBN 80-244-1357-4

⁵⁹ URBANOVSKÁ, E. Sociální a pedagogická komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 97 s. ISBN 80-244-1410-4

1. Intimní zóna

Vzdálenost mezi komunikujícími je do 45 centimetrů, v této zóně se ocitají osoby nám nejbližší (partneři, matka s dítětem)

2. Osobní zóna

Vzdálenost mezi 45 a 120 centimetry. S lidmi, které pustíme do této blízkosti máme přátelský vztah (sourozenci, přátelé).

3. Sociální zóna

Neboli „zóna respektu“ je v rozmezí 120 až 360 centimetrů. V tomto sektoru nalezneme jedince, kteří nám již nejsou tolik blízcí. Odstup se používá například v práci při obchodních jednání.

4. Blízce veřejná zóna

Mezera mezi komunikujícími je 360 až 720 centimetrů. V tomto okruhu jsou lidé, které ještě neznáme a teprve poznáváme například různé kurzy.

5. Veřejná zóna

Rozestup činí 720 centimetrů a více. Zde najdeme osoby cizí, takové odstupy najdeme například při projevech politiků.

3.7 Kinezika

Jedná se o formu komunikace pohyby, ovšem ne gesty. Slovo kinezika pochází z řeckého kinesis – pohyby. Pohybem vyjadřujeme naše momentální rozpoložení, naši pocity. Prudkými a trhavými pohyby dáváme najevo silné emoce, naopak ledabylými až apatickými pohyby klidnost a strnulost. Také si všímáme souhlasných a nesouhlasných pohybů, které mají schopnost ovlivňovat projevy i rozhodování obou jedinců.⁶⁰Do nonverbální komunikace patří také úprava vlastního zevnějšku. Radíme sem například make-up, účes, oblečení, vystupování a v případě mateřské školy i zařízení třídy.

⁶⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, I. Sociální komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 79 s. ISBN 80-244-1357-4

4. Specifické formy komunikace v předškolním věku

Vybraný oddíl se věnuje specifickým formám komunikace v mateřské škole a jejich charakteristikou.

4.1 Pedagogická komunikace

Nazývaná také jako výuková komunikace je proces probíhající mezi pedagogem a žákem ve školní instituci. Jedná se o vzájemnou výměnu informací. Komunikace mezi žákem a učitelem je základním stavebním kamenem ve výchovně-vzdělávacím procesu.⁶¹ Pedagogická komunikace má několik významných funkcí – prostředek k realizaci a vytváření výchovy, vzdělávání a jejich správnému fungování, zprostředkovatel osobních i neosobních vztahů a společných činností mezi žákem a pedagogem a také jejich vzájemným působením a přizpůsobuje účastníky výchovně-vzdělávacímu procesu – především žáky.⁶²

Komunikace činem je speciální druh pedagogická komunikace, kdy účastníci sdělování vyjádří vlastní postoj svým jednáním. Jedná se o velice efektivní způsob komunikace, pedagog ovlivňuje postoje a názory rodičů, spolupracovníků i dětí. Sdělení činem je například: pozdní příchod na výuku, nepřipravenost učitele, hodnocení žáků, chování učitele při výuce, tolerance a respektování názorů apod.⁶³

4.2 Dětská hra

Hra je specifická činnost, kterou se zabýváme celý život. Ovšem velkou roli hraje především pro dítě v předškolním věku. Ke hře není člověk nucen a prostřednictvím ní poznává svět a sám sebe. Dalo by se říct, že hra je základem pro formování osobnosti. Definice hry není v literatuře jednotná. Můžeme ji vymezit jako formu činností, které se nějak liší od práce i od učení.⁶⁴ Touha hrát si vychází z vnitřních potřeb člověka, které následně jedinec uspokojuje. Následně na něj působí v mnoha sférách, a to v emocionální, sociální, kognitivní

⁶¹ GAVORA, P. Pedagogická komunikácia v základnej škole. s. 22, 1. vyd. Bratislava: Veda, 1988, 248 s

⁶² MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. Komunikace ve škole. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 210 s. ISBN 80-210-1070-3

⁶³ KALHOUS, Zdeněk a OBST, Otto. Školní didaktika. Praha: Portál, 2002. 447 s. ISBN 80-7178-243-X

⁶⁴ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří (2013). Pedagogický slovník. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.

a pohybové.⁶⁵ Při hře v mateřské škole si všímáme základních znaků hry, které nám mohou mnoho napovědět. Například spontánnost (samostatná volba hraček, přirozenost), zaujetí (soustředěnost na hru), radost a uspokojení, tvořivost (vymyšlení nových věcí), fantazie (představy a zkušenosti), opakování (hry kterou již zná) a přijetí role (promítání chování druhých do hry).⁶⁶ Hru můžeme dělit na řízenou a spontánní. Často je opomíjena důležitost spontánní neboli volné hry. Volná hra má stejnou váhu a důležitost jako řízená činnost. Velký přínos mají pro dítě oba typy her.⁶⁷ Dětská hra má několik vývojových fází. Do dvou let si dítě hraje samo, poznává hračky, manipuluje a hraje si s nimi, ke hře nepotřebuje okolí. Během třetího roku si dítě stále hraje samo, ale začíná si hrát i s okolím, s ostatními dětmi. V tomto věku jsou pro dítě velmi zajímavé různé kostýmy, převleky a povolání. Rozlišuje se již pohlaví a role vztahující se k pohlaví (například povolání typické zvláště pro chlapce a pro dívky). Ve čtyřech letech roste zájem o hru s ostatními a podílení se na nějaké činnosti. Okolo pátého roku nastává etapa skupinových her s neurčitými cíli a volnými pravidly. V pozdějších letech se cíle formují a zpřísňují se pravidla hry.⁶⁸

4.3 Mateřská škola

V mateřské škole děti musí dodržovat určitý rozvrh a řád. Děti by měly znát a dodržovat domluvená pravidla a respektovat řád školy. Stejně tak, jak se liší domácí a školní prostředí, jsou i rozdílná pravidla a řád. Každé dítě se přizpůsobuje novému prostředí individuálně a na to musíme brát ohled.

O tom, jak je důležitá spontánní hra jsme se dozvěděli v předchozí kapitole. Řízená činnost má stejnou váhu. Jedná se o část rozvrhu, kdy učitel částečně řídí hru a poznávání dětí. Během řízené činnosti má učitel roli průvodce, který děti správně motivuje k aktivitě. Pedagog dostává zpětnou vazbu, zda děti pochopily učivo. Během této části lze také vyčistit psychický i fyzický stav dítěte na základě jeho aktivity, samozřejmě bereme v úvahu i vnější a vnitřní faktory (hodinu, citové rozpoložení, míra zájmu o hru či učivo, zdravotní stav, apod).

⁶⁵ ŠIKULOVÁ, Renata, RYTÍŘOVÁ, Vlasta (2006). Pohádkové příběhy k zábavě i k učení. Praha: Grada. ISBN 80-247-1361-6

⁶⁶ KOŤÁTKOVÁ, Soňa (2005). Hry v mateřské škole v teorii a praxi. Praha: Grada. ISBN 80-247-0852-3.

⁶⁷ CAIATIOVÁ, Maria a DELAČOVÁ, Světlana (1994). Volná hra: zkušenosti a náměty. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-717-8011-1.

⁶⁸ TEYSCHL, Otakar a BRUNECKÝ, Zdeněk. Duševní vývoj a výchova dítěte. Praha: Orbis, 1973

Další důležitou část dne tvoří pobyt venku. Pro děti je pohyb ve venkovním nejlépe přírodním prostředí přirozený. Nachází se zde velké množství podnětů, děti mají možnost prozkoumávat okolí a zjišťovat nové informace.

Mateřská škola jako školní instituce je zajímavá nejen svým unikátním denním rozvrhem, ale také tím, že děti mají v rozvrhu povinný odpočinek po obědě. Děti do spánku nesmíme nutit, především starší děti předškolního věku. Mladší děti často spánek potřebují, usnou tvrdě a ve většině případů je nezbudí ani hlasité okolní zvuky. Pro dobrý spánek je nutné přizpůsobit podmínky v mateřské škole, co nejvíce těm domácím, například oblíbenou hračkou při usínání.⁶⁹

V mateřské škole se setkáme i s odpoledními činnostmi, které mají často podobu spontánních her nebo částečně řízené činnosti. Dále jsou do rozvrhu zasazeny přechodové činnosti jako je hygiena či převlékání na pobyt venku a v neposlední řadě dopolední a odpolední svačinka a oběd.⁷⁰

4.5 Dětská kresba

Dětská kresba je zvláštní formou komunikace dětí. Z kresby člověka se dá vyčíst jeho vnitřní rozpoložení, emoce, nálady, postoje a jeho problémy. Nejprve dítě bezcílně čmárá a napodobuje pohyby ruky, které vidělo u okolí. I přes to, že čmárání má od kresby ještě daleko je důležitou etapou ve vývoji kresby. Později cíleně kreslí čáry, kruhy a začíná se zajímat o barvy a jejich kombinace. Prvním objektem, které děti často kreslí je člověk. Nejdříve kreslí tzv. hlavonožce (hlava a k ní jsou připojeny končetiny) následně se v kresbě rozvíjí až se zaměřuje na detaily jako je nos, oči, prsty apod. Dále děti kreslí objekty, ke kterým mají nějaký vztah a jsou jim známé (zvířata, stromy, domy, auta). U kresby dítěte si všímáme toho, co dítě nakreslilo, jak velké či malé, jakými barvami, co je v pozadí, co v popředí, co je dominantou, jak pracuje s plochou, rozdělení na papíře, detailů a také komentářů dítěte k dílu.⁷¹

⁶⁹ SPOCK, Benjamin a ROTHERNBERG B. Michael. Vy a vaše dítě. Hradec Králové: Victoria publishing, 1992. 590 s. ISBN 80-85605-25-2

⁷⁰ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (úplné znění k 1. lednu 2018) [online]. [cit. 1. 1. 2018].

⁷¹ TEYSCHL, Otakar a BRUNECKÝ, Zdeněk. Duševní vývoj a výchova dítěte. Praha: Orbis, 1973.

4.6 Ostatní

U dětí předškolního věku se setkáváme s unikátními formami komunikace, které bychom měli znát a přihlížet k nim, abychom mohli maximálně porozumět tomu, co nám dítě chce sdělit.

Lež

Lhaní u dětí je běžná věc, ale na rozdíl od dospělých je na dětech daleko více poznat. Mezi obecné rysy lhaní u dětí patří neschopnost udržet oční kontakt, nesoustředěnost, neklid, hraní si s prsty či třepání nohou nebo semknuté rty či kousání do tváří zevnitř.⁷²

Napomínání

Děti v mateřské škole jsou často velmi aktivní a stále se učí novým pravidlům. Charakteristická je roztěkanost, nepozornost, senzomotorický neklid, rušivost, časté povídání a další. Na takové projevy reaguje často učitelka neustálým napomínáním. Napomínání probíhá buď slovně (nedělej, nemůžeme, jaká máme pravidla apod.), zvukem (zamlaskání, hluboký nádech, zatíkáni jazykem o patro apod.) anebo mimoslovně (zvednuté obočí, zakroucení hlavou, důrazný pohled). Dítě okamžitě přestane danou činnost dělat, do doby napomenutí si neuvědomovalo, že je činnost nevhodná či proti pravidlům, ponořilo se do aktivity, která ho naplňovala a zcela pohltila.

Provinění

V mateřské škole se často setkáváme s tím, že dítě něco udělá a ví, že to bylo špatně. Dítěti vyčítá učitel, během toho si můžeme všimnout následujících rysů – nemrkání, ztuhlé tělo a přímý pohled. Po pokárání následuje stud, skloněná hlava případně slzy a pláč. Děti se chtějí pokárání a následnému studu vyhnout, je tedy důležité, zda se dítě přizná. Míru pokárání určuje učitel v závislosti na závažnosti problému.

⁷² BENÍŠKOVÁ, Tereza. *Když dítě lže*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2309-9

5. Dítě předškolního věku

Pátá kapitola práce se zaměřuje na všechny složky vývoje dítěte v předškolním věku, tedy na děti od tří do šesti let.

Za předškolní vzdělávání považujeme mateřskou školu, která je pro děti zhruba od tří do šesti let, konec této fáze je určen nástupem do základní školy. Dítě si uvědomuje své postavení ve světě a jeho rozmanitost. Důležitou známkou předškolního období je odpoutávání se od rodiny a osvojování sociálních norem a rolí. Rozvoj můžeme pozorovat ve všech oblastech dítěte – v motorické, kognitivní, emocionální i sociální.⁷³

5.1 Motorický vývoj dítěte

Od tří do šesti let se vylepšuje a zvyšuje kvalita motorické koordinace celého těla. Pohyby dítěte jsou jistější, dokonalejší, účelnější a plynulejší. Vzhledem ke zdokonalování v pohybové činnosti je toto období vhodné pro zahájení sportů. Dítě se učí pohybové i sebeobslužné dovednosti nápodobou dospělých. Dochází také k vyhraňování laterality (upřednostnění pravé či levé strany nebo obou). Zlepšuje se jemná i hrubá motorika. Okolo třetího roku nejsou pohyby nohou a rukou v souhře. Dítě se s věkem zkvalitňuje pohyb a koordinaci. Je viditelně lepší chůze, běh, skákání a okolo šestého roku zvládne dítě jízdu na koloběžce, kole nebo bruslení a plavání. Můžeme pozorovat rozvoj jemné motoriky v držení tužky, manipulaci s nůžkami, příborem nebo házení a chytání míče.⁷⁴ Je důležité podporovat motorický vývoj v mateřské škole a pomáhat s jeho zdárným průběhem.

5.2 Kognitivní vývoj dítěte

Vnímání

Neboli percepce předškolního dítěte je celková. Dítě vše vnímá jako jeden celek a nerozlišuje vztahy mezi částmi. Dítě zaujme především jednoduchý detail, který často lze použít jako motivaci k činnosti. Vnímání času a prostoru je povrchní, nudná činnost je pro něj příliš dlouhá,

⁷³ VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 978-802-4609-560.

⁷⁴ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. Přehled vývojové psychologie. 2. vyd. Olomouc: Unverzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2141-4.

zajímavá činnost chvilková. Rozvijí se i smyslové vnímání, rozlišování hmatu, sluchu, čichu, zraku a chuti. Vnímání objektů je egocentrické, vše děti přizpůsobují sobě – co je daleko je malé, co je blízko je velké. Děti nevnímají dálku, nýbrž jen to, co zrovna vidí. Nerozeznávají levou a pravou stranu. V tomto období převládá fantazie a představivost.⁷⁵

Myšlení

Myšlení obsahuje v předškolním věku typické znaky a tím jsou egocentrismus, centrismus, fenomenismus, prezentismus, animismus, absolutismus a magičnost. Centrismus znamená, že dítě zakládá na jednom subjektivně nápadném znaku a opomíjí méně výrazné znaky, tudíž není objektivní. Dalším termínem je egocentrismus – dítě lpí na svém názoru a nerespektuje odlišné názory, neumí posoudit situaci z jiného hlediska než ze svého. Fenomenismus – důraz na zjevný vzhled světa a jeho představu (žralok není ryba). Prezentismus se projevuje zaměřením se na přítomnost. Animismus znamená přiřítání vlastností živých bytostí těm neživým (dítě nechápe pojmy živé a neživé, panence ostříháme vlasy a jí dorostou stejně jako lidem). Absolutismus se projevuje jednoznačnou platností poznání (tak to prostě je). Magičnost znamená, že dítě plně nedokáže chápat dění v reálném světě, a tak si pomáhá přibarvováním a fantazií.⁷⁶

Paměť a pozornost

Pozornost a paměť souvisí s rozvojem centrální nervové soustavy. V předškolním věku není centrální nervová soustava vyzrálá. Pozornost je zde pouze bezděčná nikoli záměrná. Aby dítě věnovalo něčemu pozornost, musí ho objekt či činnost zaujmout. Prvopočátky záměrné neboli úmyslné pozornosti můžeme sledovat při hře. Před vstupem na základní školu je dítě schopno se soustředit. Paměť lze definovat jako schopnost uchovat si informace po jistou dobu. Mezi charakteristické znaky dětské paměti patří citovost, pozornost a obrazotvornost. Dítě v předškolním věku si nejlépe pamatuje informaci, kterou prožilo, zažilo a ke které má nějakou citovou vazbu. V počátku předškolního vzdělávání převládá mimovolní paměť a ke konci paměť úmyslná.⁷⁷

⁷⁵ SUCHÁNKOVÁ, Eliška. Předškolní vzdělávání a jeho význam pro rozvoj jazyka a řeči. Praha: Hnutí R, 2011. ISBN 978-80-86798-14-1.

⁷⁶ ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.

⁷⁷ LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. Psyhé (Grada). ISBN 80-247-1284-9

5.3. Emoční vývoj

Děti v předškolním věku bývají velmi často pozitivně naladěné, negativní emoční reakce ubývají a mají krátký průběh. Citové prožívání se vyznačuje větší stabilitou, prožitky jsou intenzivní. U dětí se stále projevuje většinou obecně neopodstatněný strach. Se strachem souvisí velice rozvinutá představivost. Můžeme si povšimnout i rozvoje humoru, kdy se děti nejdříve smějí pro ně zábavným slovům a následuje vymyšlením nelogických příběhů. Děti od tří let se učí emocím, začínají rozeznávat vlastní kladné i záporné pocity a také pocity druhých. Objevuje se již empatie, sympatie, antipatie, soucit apod. Během předškolního věku se také utváří sebepojetí dítěte, dokáže popsat co vlastní, co má a nemá rádo. Sebehodnocení dítěte bývá ve většině vysoké. Rozvíjí se city intelektuální (radost z poznávání), sociální (city k vrstevníkům a k dospělým), etické (morálka, svědomí) a také estetické (pohádky, hudba). Emoční vývoj je úzce spjat se začleněním dítěte do společnosti.⁷⁸

5.4. Sociální vývoj

První jednotka, s kterou se dítě setká a následně si osvojuje sociální chování je rodina. Sociální vývoj stejně jako ty ostatní probíhá již od narození. V rodině se učí komunikace, empatii, sebeprosazení, respektování druhých atd. V rodině se má dítě cítit bezpečně a jistě. Rodina je základ. Rodiče jsou pro dítě vzorem, dítě je napodobuje a identifikuje se s nimi. Často má dítě užší vztah s matkou než s otcem, protože matka dítěti poskytuje primární péči a ochranu. Dalším sociálním rozvojem dítě prochází se sourozenci.⁷⁹ V mateřské škole následuje další etapa socializace. Zde se dítě musí vyrovnat s odloučením od rodičů. Setkává se s vrstevníky a musí se naučit respektovat novou autoritu, která nepochází z jeho rodiny. Ve vrstevnické skupině se snaží prosadit, najít své místo, zvládat konflikty a navazovat přátelské vztahy. Proces socializace zahrnuje tři aspekty – emoční vztah k lidem, vývoj sociálních kontrol a vývoj norem a pravidel. Všechny tři aspekty dítě postupně přijímá, učí se pravidlům, rolím a postojům, které později přijímá za své.⁸⁰ V předškolním věku probíhá proces socializace nejvíce prostřednictvím hry.

⁷⁸ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. Přehled vývojové psychologie. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2141-4

⁷⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství a dospívání. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

⁸⁰ SUCHÁNKOVÁ, Eliška. Předškolní vzdělávání a jeho význam pro rozvoj jazyka a řeči. Praha: Hnutí R, 2011. ISBN 978-80-86798-14-1.

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Design výzkumného šetření

Teoretická část práce charakterizovala verbální a neverbální komunikaci, její podkategorie, specifické formy komunikace v mateřské škole a také celkový rozvoj dítěte. V empirické části se práce zaměří na výzkumné šetření, kde bude pozorovat, zkoumat a hodnotit projevy dětské řeči, jak děti komunikují mezi sebou, jaké mají vady a zda dodržují společností určená pravidla při komunikaci. Následně záznamy zapíšeme do tabulek, zhodnotíme a vyvodíme závěr či nějaké další postupy.

Charakteristika výzkumného šetření

Výzkum bude prováděn pomocí záznamového archu, který je stěžejním bodem celé empirické části. Následně budeme pozorovat verbální a neverbální projevy dítěte při komunikaci s vrstevníky. Během pozorování si všímáme detailů. Všímáme si stylu komunikace dítěte, odpovědí, rychlosti reakce, tempa, mimiky, gest a postojů. Práce popisuje jednotlivé kroky, které byly realizovány v rámci výzkumu. Nejlepší podmínky pro výzkum jsou pozorování v mateřské škole jednotlivých dětí, krátký a jednoduchý rozhovor s dětmi nebo videonahrávka. Výzkum je zaměřen na komunikační projev u dětí předškolního věku během komunikace s vrstevníky.

Výzkumný problém

Mezi hlavní výzkumné problémy patří tvorba záznamového archu, popis a zaznamenání řečového projevu dítěte. V kontextu bakalářské práce se výzkum zaměřuje na popis a zkoumání verbální a neverbální komunikace u dětí předškolního věku. Na jaké úrovni děti komunikují, jestli dodržují společností zadaná pravidla, zda jsou dostatečně vyvinuté k tomu, aby dále rozvíjely svou komunikaci.

Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumného šetření je ověřit a vyzkoušet vytvořený záznamový arch. Následně pozorovat a zaznamenat komunikační projevy dětí předškolního věku. Určit úroveň komunikačních dovedností a zodpovědět výzkumné otázky.

Metody a fáze výzkumného šetření

1. Pozorování subjektu při volné hře ve skupině a zaznamenávání dat do archu
2. Analýza komunikačních projevů dětí a srovnání zjištěných dat

Výzkumné otázky

VO1: Je záznamový arch funkční a použitelný v praxi?

VO2: Jak komunikuje dítě se svými vrstevníky?

VO3: Má větší převahu verbální či neverbální komunikace?

VO4: Dodržuje dítě společenská pravidla?

Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkum byl proveden v mateřské škole ve středu města. Mateřská škola disponuje pěti heterogenními třídami. Všechny třídy sídlí v jedné dvoupatrové budově. Každé dítě, které přijde před půl devátou začíná ve třídě Berušek. Odtud si děti následně přebírají učitelky z dalších tříd. Výzkumné šetření bylo provedeno právě ve třídě Berušek. Výzkumný vzorek tvoří děti od tří do pěti let. Všechny děti jsou naprosto zdravé, nemají diagnostikovanou žádnou poruchu tělesnou ani mentální. Mají dostatečně podnětné prostředí k rozvoji všech oblastí (motorické, kognitivní, emocionální i sociální). Žádné dítě nepochází z problémového prostředí. Každou skupinu tvoří čtyři děti v rovnoměrném zastoupení děvčat a chlapců. Z důvodu pandemie Covid-19 nebylo možné prošetřit šestileté děti.

Děti zařazené do výzkumného vzorku:

Jméno	Věk	Jméno	Věk
Adéla	3	Adam	3
Eva	3	Jarek	3
Nikola	4	Filip	4
Anastázie	4	Daniel	4
Nela	5	Matyáš	5
Katarína	5	Kryštof	5

Tabulka 1: Výzkumný vzorek

7. Záznamový arch a jeho popis

Kapitola seznamuje se záznamovým archem, popisuje jeho části a také doporučuje, jak s nimi naložit. Záznamový arch se věnuje komunikačním projevům u dítěte předškolního věku s jeho vrstevníky při volné hře. Jak se dítě chová ve skupině, jak komunikuje s kamarády a všeobecně jakým způsobem se projevuje vůči ostatním.

Tvorba záznamového archu

Záznamový arch byl vytvořen především pro děti předškolního věku. Je možné jej uplatnit pro děti od dvou do sedmi let. Arch je vytvořený tak, aby zhodnotil co největší množství verbálních a neverbálních projevů dítěte. Najdeme zde hodnocení rychlosti řeči, plynulosti, intonace, výšek v hlase, artikulace, výslovnosti, gramatiky, slovní zásoby, ale také hodnocení v navazování rozhovoru. Poslední dva oddíly verbální komunikace se věnují řečovým vadám, zajímají nás především diagnostikované řečové vady a návštěva logopedie. V neverbální projevu se zaměřuje záznamový arch na míru očního kontaktu, aktivitu mimiky, gest a kineziky a nakonec míru haptiky. Do záznamového archu není zahrnuta posturologie a to z toho důvodu, že děti ještě příliš neznají společenská pravidla, tudíž nedodrží adekvátní vzdálenosti. U verbálního i neverbálního projevu musí mít pedagog na paměti individuality a odlišnosti jednotlivých dětí.

Kdy a jak záznamový arch používat?

Záznamový arch je určen pro zdokumentování, popis a kontrolu vývoje řeči dítěte. Je nutné provádět kontroly vývoje řeči pravidelně v různých časových intervalech, aby měl pedagog či rodič přehled, zda se dítě vyvíjí a posouvá nebo zda stagnuje. V případě opožděného vývoje v některých částech není důvod k panice, děti mají právo v určitém věku na chyby v řeči. V případě, že se jedná o vadu nebo vývoj řeči stagnuje dlouhodobě, pak je nutné vyhledat příslušné odborníky.

Známkování:

Známkování slouží k tomu, abychom později mohli vidět progres dítěte. Pokud bychom šetření prováděli pravidelně, uvidíme, v čem se dítě zlepšuje, v čem stagnuje a v čem se zhoršuje. Na základě známek můžeme zakročit.

1	Souhlasí / hodně
2	Spíše souhlasí / více
3	Nelze posoudit / půl na půl
4	Spíše nesouhlasí / méně
5	Nesouhlasí / nejméně

Tabulka 2: Škála známkování

Záznamový arch		
Jméno dítěte:		Věk:
Navštěvuje MŠ od:		Pohlaví:
Popis výrazných rysů dítěte:		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.		
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).		
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)		
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.		
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.		
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.		
Popisuje své činnosti (co právě dělá).		
Rád/a si povídá.		
Správně artikuluje.		
Vyslovuje správně všechny hlásky.		
Slovní zásoba je dostatečná věku.		
Naslouchá druhému.		
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).		
Navazuje na věty druhého, vede dialog.		
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.		
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	(Jakou?)
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(Jak dlouho?)
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.		
Četnost mrkání.		

Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.		
Mimika dítěte je velmi živá.		
Zapojuje většinu mimických svalů.		
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.		
Četnost používání gest.		
Používá gesta místo slov.		
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.		
Získává si pozornost dotekem.		
Vyhledává dotek kamarádů.		
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.		
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.		
Je živé.		
Konečné zhodnocení:		

Tabulka 3: Vzor záznamového archu pro komunikaci s vrstevníky

8. Výzkumné šetření

Během výzkumného šetření budeme pozorovat děti při jejich běžné komunikaci s vrstevníky. Doba pozorování se může lišit od desíti minut po hodiny. Záleží na tom, jak moc jsme si jisti výsledkem dítěte. Často pedagogové již znají povahu dítěte a jeho styl komunikace, a tak jim stačí pozorovat dítě kratší dobu, a to je deset minut. Výsledky pozorování zaznamenáme do záznamového archu. Každý pedagog má již určité schopnosti a rozpozná na jaké úrovni je komunikační projev dítěte v jednotlivých sekcích. Po zaznamenání do archu srovnáme výsledky s průměrným výsledkem dítěte v tomto věku. Zjistíme, zda je dítě a jeho vývoj řeči v normě či nikoli. Pozorování doporučuji provádět jednou za půl roku. Hlavním bodem výzkumného šetření je zdokumentovat projev dětské řeči a ověřit záznamový arch v praxi.

Vhodné podmínky pro výzkumné šetření

Nejvhodnější podmínky pro výzkumné šetření jsou na pozemcích mateřské školy. Pedagog si vybere dítě, na které se zaměří. Vyplní hlavičku záznamového archu a následně dítě pozoruje při volné hře s vrstevníky. Pedagog s dětmi nekomunikuje, nevstupuje do volné hry a děti nenapomíná. Chová se přirozeně, ale tak, aby si ho děti nevšímalý. V případě, že není možné provést výzkum během výuky, pak doporučuji, po souhlasu rodičů, nahrát videonahrávku. Následně vyplňuje pedagog záznamový arch v pohodlí domova po pracovní době.

8.1 Tříleté děti

Kapitola popisuje, co všechno by děti měly zvládat. Dále zde nalezneme vyplněné záznamové archy tříletých dětí z toho dvou chlapců a dvou dívek. Všechny záznamové archy byly vyplněny formou videonahrávky, protože nebylo možné je vyplňovat za běžného režimu.

8.1.1 Úroveň komunikace tříletých dětí

Třetí rok je pro dítě velmi náročný, co se týče změn a zkoušek, které musí absolvovat. V tomto věku dítě nastupuje do mateřské školy a začleňuje se do skupiny. V mateřské škole dochází většinou k prvotní interakci se skupinou vrstevníků.⁸¹ Řeč dítěte by měla být srozumitelná. V gramatice nalezneme odchylky, pokud dysgramatizmy převládají do čtvrtého roku, je nutno věnovat tomuto problému pozornost. Dokáže mluvit o přítomných i nepřítomných věcech, které proběhly nebo právě probíhají. Dítě se ještě nachází v období egocentrismu, často mluví o sobě a o věcech či událostech, které se ho týkají.

Používá věty, které obsahují podstatná jména a slovesa. K vyjádření myšlenky využívá dvouslovné až tříslovné věty. Umí odpovědět na jednoduché otázky a samo otázky klade.⁸² Tříleté dítě má problémy s vyslovováním některých hlásek. Nedokáže vést rozhovor s druhým. Neverbální komunikace je přímočará, jasná a přímo odhaluje pocity dítěte. Děti používají namísto řeči gesta nebo mimiku. Pro svou hru vyhledává místo a přítomnost jiného dítěte, které si hraje. Ostatním bere hračky, nedokáže ovládnout své pocity, je často agresivní, chová se násilnický a neumí konflikty řešit slovně. Nedokáže si poradit s vlastními pocity. Při činnostech bývá nesoustředěné, dlouho neudrží pozornost a často nedokončuje činnosti.⁸³

⁸¹ KOŤÁTKOVÁ, Soňa. Dítě a mateřská škola. Grada Publishing a. s., 2014. ISBN 987-80-2474435-3.

⁸² ALLEN, K. Eileen a Lynn R. MAROTZ. Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-614-4.

⁸³ SMOLÍKOVÁ, Kateřina. *Praktický průvodce třídním vzdělávacím programem mateřské školy*. V Praze: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. ISBN 80-87000-04-8.

8.1.2 Záznamové archy tříletých dětí

Záznamový arch č. 1		
Jméno dítěte: Adéla		Věk: 3
Navštěvuje MŠ od: 2.9.2019		Pohlaví: dívka
Popis výrazných rysů dítěte: Dítě je velmi živé, aktivní a temperamentní. Často využívá agresivitu ke komunikaci s vrstevníky. Je chytrá, umělecky nadaná, v mnoha ohledech převyšuje své vrstevníky. Také je tvrdohlavá, hodně egocentrická, agresivní a nerespektuje pravidla.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	2	Občas se zadrhne pouze pokud jí něco odpoutá pozornost.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	3	Mluví rychle a slova nestíhají myšlenky.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	4	Mluví hodně rychle.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	4	Nezvládá intonaci vět. Často křičí. Stává se to i v případě, že si chce získat pozornost.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	2	Většina slov je srozumitelná.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	4	Tvoří si vlastní gramatické obraty, novotvary.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	2	Dokáže popsat, co právě dělá a komentovat každý krok i s připomínkami.
Rád/a si povídá.	1	Vyžaduje komunikaci.
Správně artikuluje.	3	Artikulace není dokonalá, často zkracuje slova.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	3	Neumí vyslovovat některé hlásky, především R. Dále jí dělají problémy CH, C.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	1	Slovní zásoba je daleko rozvinutější než u ostatních dětí.
Naslouchá druhému.	3	Záleží na typu činnosti.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	4	Chce si prosadit svou a jakmile ji napadne nějaká myšlenka, okamžitě se s ní podělí.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	3	Často se zaměřuje pouze na svůj výklad a vyžaduje, aby byla vyslyšena. Při týmové hře spolupracuje a vede dialogy.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	3	Při hře s vrstevníky požaduje komunikaci v rámci skupiny. Pokud ostatní odmítají komunikovat, pak si mluví pro sebe.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	<i>Nemá diagnostikovanou. Objevuje se breptavost a dyslalie.</i>

Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(<i>Jak dlouho?</i>)
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	1	Při komunikaci vyžaduje oční kontakt.
Četnost mrkání.	2	Mrká často, především pokud je pozornost dětí směřována na ni.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	2	
Mimika dítěte je velmi živá.	1	Podle aktuálního citění mění i své výrazy ve tváři. Nálady se mění často z minuty na minutu.
Zapojuje většinu mimických svalů.	2	S mimickými svaly pracuje hodně a často. Pokud je smutná, má svěšené koutky, v opačném případě úsměv od ucha k uchu.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	2	Gesty doplňuje výklad nebo nahrazuje slova.
Četnost používání gest.	2	
Používá gesta místo slov.	2	Při pojmenovávání věcí často jen ukáže na věc a řekne: "Hele."
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	1	Hraje si, skáče, běhá.
Získává si pozornost dotekem.	1	Aby upoutala pozornost, dotkne se kamaráda, někdy jej při doteku i osloví.
Vyhledává dotek kamarádů.	2	Ve většině ano, ovšem ne v kladném smyslu, spíše se raději bije a pře s ostatními.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	4	Prostor narušuje velmi často, komunikuje, především činy. Pokud se jí něco nelíbí, pak volí agresivní chování.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	3	Při komunikaci často dělá další činnosti jako například skákání, běhání, poskoky atp.
Je živé.	1	Často běhá, skáče, máchá rukama a hraje si.
Konečné zhodnocení: Dívka je na svůj věk v oblasti komunikace velmi vyzrálá, má velkou slovní zásobu, doplňuje výklad živě gesty a mimikou. V určitých situacích je nutno ji brzdit, napomenout, aby neskákala do řeči druhým, vyčkala až bude moci mluvit.		

Tabulka 4: Adéla

Záznamový arch č. 2		
Jméno dítěte: Eva		Věk: 3
Navštěvuje MŠ od: 30.9.2019		Pohlaví: dívka
Popis výrazných rysů dítěte: Evička pochází z dvojčat. Velmi výrazná je příliš nevyvinutá hrubá a následně i jemná motorika. Stále si cucá palec, když je nervózní a při usínání. Je šikovní, tichá, dokáže udržet pozornost a sledovat činnosti. Bývá tvrdohlavá, ke komunikaci používá agresivní chování – především vůči své sestře. Hraje si spíše sama než ve skupině.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	4	Často se zadržává, pokud chce říct něco rychleji nebo nezvládá vyslovit hlásky.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	3	Po dechu lapá, pokud mluví příliš rychle nebo je rozrušená.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	4	Někdy mluví příliš pomalu, jindy zase příliš rychle.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	4	Mluví velmi potichu až jí není rozumět.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	4	Většinou není rozumět, co chce říct. Kuňká si slova pod nosem.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	5	Věty jsou rozkouskované, často větu nedořekne, věta není ucelená, gramatika je velmi špatná.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	4	Většinou říká pouze slova a doplňuje často gesty.
Rád/a si povídá.	3	Většinou ráda poslouchá a sleduje ostatní.
Správně artikuluje.	4	Práce s mluvidly je špatná.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	4	Většinu hlásek neumí vyslovit dobře.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	4	Slovní zásoba je velmi slabá.
Naslouchá druhému.	1	Ve většině případů spíše naslouchá.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	3	Většinou naslouchá, občas skočí do řeči, pokud nesouhlasí.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	3	Umí navazovat na věty, většinou pouze jedním nebo dvěma slovy.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	4	Nemluví, občas si brouká.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	Několik různých vad. Nejspíše jde o vývojovou dysfázii
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(<i>Jak dlouho?</i>) Mamince byla doporučena logopedická poradna v prvním měsíci navštěvování

		mateřské školy. Od té doby pravidelně navštěvuje logopedii i se svou sestrou.
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	2	Navazuje často oční kontakt, prohlíží si obličej druhého. Občas nevnímá, co jí druhý říká.
Četnost mrkání.	4	Mrká velmi málo.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	2	Často komunikuje především díky mimice.
Mimika dítěte je velmi živá.	2	V obličejí dítěte se zrcadlí jeho vnitřní emoce, dává je najevo přímočaře.
Zapojuje většinu mimických svalů.	2	Hodně pracuje mimikou v oblasti očí a čela, méně pak s ústy.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	3	Gesta ve většině případů příliš nepoužívá, maximálně když chce něco ukázat nebo nezná slovo. Často má v jedné ruce plyšáka a druhou si cucá.
Četnost používání gest.	3	Nelze přímo posoudit vzhledem k tomu, že většinou má plné ruce.
Používá gesta místo slov.	2	
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	3	Někdy stojí klidně a poslouchá, jindy si cucá palec nebo skáče a běhá.
Získává si pozornost dotekem.	3	Při hře.
Vyhledává dotek kamarádů.	2	Má tendence zkoumat ostatní především hmatem, reaguje agresivně a bije ostatní, pokud se jí něco nelíbí.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	4	
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	3	Záleží na situaci a rozpoložení dítěte, občas je klidná, jindy velmi roztržitá.
Je živé.	4	
Konečné zhodnocení: Holčička je v jakési fázi útlumu oproti svým vrstevníkům. Moc nemluví, je především tichá. Pokud mluví je řeč často neohrabaná, mluví tiše, vyslovuje špatně, neříká celé věty a většinou místo slov používá gesta. Vzhledem k vadám a nerozvinutosti v komunikaci navštěvuje logopedickou poradnu.		

Tabulka 5: Eva

Záznamový arch č. 3		
Jméno dítěte: Adam		Věk: 3
Navštěvuje MŠ od: 2.9.2019		Pohlaví: chlapec
Popis výrazných rysů dítěte: Adámek je aktivní chlapec, udrží pozornost, je chytrý, milý a hodný. Umí si hrát s dětmi i sám. Zajímají ho stavebnice, lego, výtvarné činnosti a týmové hry. Vyhledává společnost ostatních, rád si povídá.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	2	Občas se zadrhne, po většinu času mluví plynule bez přerušování.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	2	V případě rychlého toku myšlenek nestíhá s dechem, často mívá rýmu a mluví přes nos.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	2	
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	2	Občasné problémy s intonací věty.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	3	Některá slova jsou hůře srozumitelná, zvyká si na vypadané zuby a mluví přes nos.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	3	Většina vět je správná, oslovuje, používá slovesa a podstatná jména dle svých možností.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	3	Ve většině umí popsat, co právě dělá, vynechává jen některá slova a nahrazuje je gesty.
Rád/a si povídá.	1	
Správně artikuluje.	3	Kvůli časté rýmě a čerstvě vypadnutému zubu nezvládá dobře artikulaci. Zkracuje slova.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	3	Nejdou mu sykavky, uniká mu vzduch a zvuk přes díru po chybějícím zubu. Mluví přes nos (p, b, d).
Slovní zásoba je dostatečná věku.	2	Mnohé věci umí pojmenovat a popsat. Slovní zásoba je věku adekvátní.
Naslouchá druhému.	2	Dokáže naslouchat.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	2	V souvislosti s novou myšlenkou či emocí skočí do řeči.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	2	Dokáže vést dialogy a navazovat na věty druhého.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	2	V případě, že s ním nikdo není ochotný vést konverzaci.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	<i>Nemá diagnostikovanou. Objevuje se zde huhňavost a dyslalie.</i>

Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(<i>Jak dlouho?</i>)
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	2	Vyžaduje navázání očního kontaktu, když je nervózní uhýbá pohledem a má sklopený zrak.
Četnost mrkání.	3	Nemrká příliš často ani příliš málo.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	3	Mimika je lehce opožděna za výkladem. Převažují pozitivní emoce v mimice, negativní a ostatní emoce vyjadřuje většinou pozvednutým obočím a otevřenými ústy ve tvaru O.
Mimika dítěte je velmi živá.	3	Občas je obličej strnulejší, často je dítě něčím zaujaté a má neustále stejný výraz.
Zapojuje většinu mimických svalů.	2	
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	3	Gesta nepoužívá v takové míře, ovšem klasické ukazování ukazováček u něj nalezneme.
Četnost používání gest.	3	
Používá gesta místo slov.	4	Nepoužívá tolik gesta, pouze ukazování nebo se podívá určitým směrem. (Například když se chce zeptat, jestli si něco může vzít tak řekne: „Můžu...“ a podívá se směrem ke konvici s čajem.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	2	Při komunikaci je roztržitý, často přešlapuje, rýpe se v nose nebo škrábe na těle.
Získává si pozornost dotekem.	2	Při doteku často používá i oslovení kamaráda.
Vyhledává dotek kamarádů.	3	Nijak zvlášť.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	3	Ve většině si drží lehký odstup.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	3	Během komunikace se často ošívá.
Je živé.	3	Chlapec je neutrální.
Konečné zhodnocení: Chlapec v ničem nijak zvlášť nezaostává ani není napřed. Slovní zásoba je dostatečná, nepoužívá ovšem tolik neverbální komunikaci. Má několik krátkodobých vad, které by se měly zlepšit samy postupem času, v případě trvání problémů bych doporučila návštěvu lékaře (dlouhodobá rýma, mluvení přes nos atp.).		

Tabulka 6: Adam

Záznamový arch č. 4		
Jméno dítěte: Jarek		Věk: 3
Navštěvuje MŠ od: 9.9.2019		Pohlaví: chlapec
Popis výrazných rysů dítěte: Hodný, svědomitý a učenlivý chlapec, který je občas zapomnětlivý. Rád tvoří nové věci, konstruuje, má rád dobré jídlo, umí skvěle stolovat a vždy všechno sní. Je kamarádský, půjčuje ostatním dětem své hračky.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	1	Komunikuje bez problémů a zadržávání.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	2	Čím déle mluví, tím těžší je pro něj práce s hlasem.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	2	Umí mluvit plynule a pomalu. S delším rozhovorem se plynulost zhoršuje.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	2	Intonace věty a hlasitost je v pořádku, občas ji zvýší s důrazem na nějakou část věty nebo emoční zabarvení.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	3	Některá slova nejsou srozumitelná, špatně vyslovuje některé hlásky a často slova zkracuje, někdy spojuje.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	2	Většina vět je gramaticky správná.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Dost živě popisuje, co právě dělá a komentuje jednotlivé kroky.
Rád/a si povídá.	1	
Správně artikuluje.	3	Všechna slova neumí správně vyslovit, je nutné pracovat s mluvidly.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	3	Nejdou mu hlásky, kde se nacházejí háčky.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	2	Má velmi dobrou slovní zásobu.
Naslouchá druhému.	3	Umí si vyslechnout názor druhého, ale ve většině chce, aby ho druhý poslouchal.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	3	Raději mluví, než poslouchá.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	3	Na věty umí navázat, většinou si ale vede monolog.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	3	Ve většině mluví s ostatními, je rád, když ho vrstevníci poslouchají.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	<i>Vada řeči není diagnostikována logopedem. Objevuje se dyslalie.</i>

Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(<i>Jak dlouho?</i>)
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	3	Často uhýbá pohledem, věnuje se jiné činnosti, nedívá se přímo na druhého.
Četnost mrkání.	2	Mrká relativně často.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	1	Mimika je aktivní, souhlasí s výkladem.
Mimika dítěte je velmi živá.	1	Při mluvení používá různé emotivní výrazy, doplňuje projev.
Zapojuje většinu mimických svalů.	2	
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	1	Gestikuluje velmi, doplňuje slovní projev živě rukama i různými zvuky a demonstracemi.
Četnost používání gest.	1	Velmi často.
Používá gesta místo slov.	3	Gesta nepoužívá namísto slov v takové míře.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	4	Ve většině se věnuje především komunikaci, maximálně přeshlapuje nebo si hraje s prsty.
Získává si pozornost dotekem.	2	Pokud chce někoho oslovit, o něco požádat či vrátit, používá dotek k získání pozornosti.
Vyhledává dotek kamarádů.	3	Občas se s někým obejmě nebo chytí za ruce.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	3	Nijak zvlášť.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	3	Někdy je klidnější, při zajímavé konverzaci hodně gestikuluje někdy až trhaně.
Je živé.	2	Hoch je velmi aktivní a živý, především pokud se jedná o zajímavou věc či téma.
<p>Konečné zhodnocení: Chlapec je aktivní, hodný a pečlivý. Zná správné chování a jednání, dodržuje dohodnutá společenská pravidla více než jeho vrstevníci. Rád si povídá, daleko raději má, když ho ostatní poslouchají. Jeho neverbální komunikace je velmi živá, ovšem hlavní důraz dává na gesta.</p>		

Tabulka 7: Jarek

8.1.2 Závěr šetření u tříletých dětí

Tříleté děti mají nárok na chyby a dočasné vady. Také u nich tolerujeme nerespektování některých společenských pravidel, jako je například dostatečná vzdálenost, oslovení, četnost doteků či přímý oční kontakt. Děti komunikují s vrstevníky ještě se zádrhely, občas se zakoktají, pokud mluví příliš rychle a slova nestíhají myšlenky. Někteří nezvládají plynulost řeči, práci s dechem a s hlasitostí. Dítě o sobě mluví v první osobě, nikoli ve třetí. Mluvnicky správné věty ve většině případů nenalezneme, stejně tak správnost vyslovování všech slov. Slovní zásoba bývá nejvíce pasivní, mnoho slov stále nahrazuje gesty. S vrstevníky při hře nevede dialog, můžeme si všimnout, že jde o jednoduché věty, které na sebe příliš nenavazují. Jsou to převážně komentáře k hrané hře nebo něčemu zajímavému.

Neverbální komunikace je na vyšší úrovni než komunikace verbální. Dítě je bezprostřední, neumí své pocity hrát či skrývat, proto neverbální komunikace zrcadlí veškeré pocity dítěte v danou chvíli. Většina dětí navazuje oční kontakt a prohlíží si tváře zblízka. Četnost doteků už děti ovládají, většina dětí používá doteky k získání pozornosti nebo vyjádření kamarádství. Mnoho dětí má velkou potřebu doteku, především se děti chtějí mazlit a uspokojují potřebu lásky. Komunikace mezi dětmi není tolik aktivní. Většina dětí spolu v tomto věku není schopna vést rozhovor, což nám pozorování potvrdilo.

U Adély je potřeba zapracovat na sebeovládání a dodržování společenských pravidel. Hrát hry s pravidly a emocemi. Naučit dítě pracovat s emocemi, klidnit dítě a v případě, že všechny snahy selžou doporučit rodičům návštěvu pedagogické poradny. Eva má návyky z období dvou let a stagnuje nejen v oblasti komunikace, není to velký problém, ale neměli bychom jej zlehčovat. Rodiče s dítětem pravidelně navštěvují logopeda. Adam žádné velké obtíže nemá, ovšem je nutné mu připomínat pravidla třídy a společnosti. Jarek je aktivní a učenlivý, jeho problémy nejsou velké, pozornost se časem zlepšuje.

Tříleté děti jsou v mateřské škole ty nejméně dotčené společností, nejméně vyvinuté a mají tedy největší toleranci, co se týče chyb a nedodržování pravidel. V tomto období je nutné procvičovat mluvidla, opakovat pravidla a pracovat s dětským feedbackem. Záznamové archy nám zaznamenaly a potvrdily, že většina tříletých dětí má vady a chyby v řeči. Dále jejich neverbální projev je přímočarý. Mezi sebou nevedou dlouhé rozhovory, spíše komentují okolí, průběh hry nebo se chtějí pochlubit s nějakým zajímavým poznatkem.

8.2 Čtyřleté děti

V kapitole se seznámíme s úrovní komunikace čtyřletých dětí. Následně v této části nalezneme čtyři vyplněné záznamové archy dvou dívek a dvou chlapců.

8.2.1 Úroveň komunikačních schopností čtyřletých dětí

Ve čtyřech letech se dítě cítí sebevědoměji a dokáže se lépe prosadit. Období poznávání, fantazie a zkoušení hranic. U čtyřletých dětí převažují kladné vlastnosti, agresivita a násilné chování ustupuje, sílí empatie a soucítění s ostatními dětmi. Má živou představivost a dokáže plánovat do budoucnosti. Povídá si rádo a dlouze. Komunikuje bez výraznějších obtíží, pracuje s dechem, tempem a rytmem. Slova jsou většinou jasná a srozumitelná. Řečový projev je z většiny gramaticky správný, ale nějaké odchylky jsou stále v normě (chyby ve skloňování). Věty jsou již víceslovné, vytváří i souvětí. Rozumí více slovům a pokynům, dokáže odpovídat i na delší otázky. Samo pokládat otázky příliš neumí. Dokáže vést rozhovor.

Ke konci tohoto období by mělo dítě zvládat všechny hlásky. U některých dětí se mohou objevovat problémy s vyslovováním hlásek R, L nebo Ř. Slovní zásoba se zvětšuje. Začíná převládat verbální komunikace nad neverbální. Volí jiný typ komunikace s rodiči a s vrstevníky.⁸⁴ V neverbální komunikaci je stále přímočaré. Začíná se učit a chápat společenská pravidla, vzrůstá zájem o společnost, navazuje nové vztahy. Povídá si často pro sebe a mívá imaginárního kamaráda. Nepoužívá tolik gesta, nahrazuje je konkrétními slovy. Jeho postoje, dodržování vzdáleností i četnost doteků začíná být v normě, dle společenských pravidel.⁸⁵

⁸⁴ KLENKOVÁ, Jirina a Helena KOLBÁBKOVÁ. *Diagnostika předškoláka: správný vývoj řeči dítěte*. Brno: MC nakladatelství, 2003. ISBN 80-239-0082-X.

⁸⁵ KOŤÁTKOVÁ, Soňa (2005). *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0852-3

8.2.2 Záznamové archy čtyřletých dětí

Záznamový arch č. 5		
Jméno dítěte: Nikola		Věk: 4
Navštěvuje MŠ od: 10.9.2018		Pohlaví: dívka
Popis výrazných rysů dítěte: Chytrá, svědomitá, učenlivá a pečlivá dívka. Také je dost citlivá, když se jí něco nepodaří, tak to psychicky nezvládá. Je velmi soutěživá, všude potřebuje být první.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	1	Mluví bez zádrhů, nekoktá.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	1	Práce s dechem je bezproblémová.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	1	Nemá žádné problémy s plynulostí.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	2	Intonačně zvládá věty, při důrazu zvedne hlas.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	2	Slova jsou většinou jasná.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	2	Dělá občasné chyby v mluvnici, nic závažného.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Umí popsat, co právě dělá. Dokáže mluvit i o věcech, které se právě nedějí.
Rád/a si povídá.	1	Je velmi upovídaná.
Správně artikuluje.	2	Artikulace je na dobré úrovni.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	2	Ještě správně neumí vyslovit některé hlásky.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	1	Pasivní i aktivní slovní zásoba je větší.
Naslouchá druhému.	2	Zvládá naslouchat druhému, ovšem spíše se soustřeďuje na sebe.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	3	Chce více mluvit než poslouchat.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	2	Už dokáže navázat na větu druhého, některé rozmluvy se dají považovat za rozhovor.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	3	Při hře s vrstevníky komunikuje především s ostatními, konverzaci vyhledává. Když si hraje sama, mluví si pro sebe.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(Jak dlouho?)

Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNAMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	2	Oční kontakt navazuje vzápětí však uhýbá.
Četnost mrkání.	2	Mrká často.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	1	Mimika doplňuje emocemi vlastní výklad.
Mimika dítěte je velmi živá.	1	
Zapojuje většinu mimických svalů.	1	Všechny svaly na obličeji zapojuje během komunikace.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	1	
Četnost používání gest.	1	Ráda používá gesta i když nemusí.
Používá gesta místo slov.	2	Gesty se pokouší vyjádřit emoci či myšlenky na kterou nenachází slova.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	3	Většinou si mne prsty, hraje s oblečením, plyšákem nebo dělá nějaké pohyby tělem.
Získává si pozornost dotekem.	2	Při doteku kamaráda oslovuje. Většinou dvakrát opatrně zaťuká na rameno, aby druhého nevydělala.
Vyhledává dotek kamarádů.	1	Hodně vyhledává doteky kamarádů, ráda se s nimi objímá, drží za ruce nebo hraje hry, kde se dva nějak dotýkají.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	3	Často narušuje prostor ostatních, ovšem svůj si nerada nechává narušovat. Ostatním narušení prostoru nevdá, reagují pozitivně.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	2	Pokud je něčím velmi nadšená, pak má trhavé pohyby a hází sebou.
Je živé.	1	Ráda běhá, skáče, zpívá, křičí atp.
Konečné zhodnocení: Dívka je velmi šikovná a hodná. Někdy jí její citlivost a empatie ubližují, musí se naučit více pracovat se svými emocemi. Společenská pravidla dodržuje, ale spíše neochotně a bez pochopení. Po komunikační stránce je aktivní a v některých ohledech napřed od svých vrstevníků.		

Tabulka 8: Nikola

Záznamový arch č. 6		
Jméno dítěte: Anastázie		Věk: 4
Navštěvuje MŠ od: 3.9.2018		Pohlaví: dívka
Popis výrazných rysů dítěte: Milá, aktivní a tvořivá holčička. Často je roztržitá, zapomnětlivá a neudrží pozornost. Ráda si povídá, zajímají ji „nejnovější trendy“ pohádek a hraček.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	3	Zadržává se na svůj věk často.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	3	S dechem pracuje špatně, mluví příliš rychle a nestíhá se nadechovat mezi slovy a větami.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	3	Mluví příliš rychle.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	4	Intonaci vět nezvládá, v některých částech vět křičí v jiných mluví potichu. Často se stává, že mluví hlasitě a v klidu a najednou jí ujede hlas příliš nahoru.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	4	Není jí rozumět, vystrkuje jazyk, velmi často si oblizuje rty. Při špatném dýchání, zadržávání a rychlé mluvě se těžko rozumí.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	3	Gramaticky věty dávají smysl, pokud jim člověk rozumí.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Popisuje, co právě dělá i věci, které se právě nedějí na určitém místě.
Rád/a si povídá.	1	Povídá si moc ráda.
Správně artikuluje.	4	Špatně artikuluje, práce s mluvidly je špatná, vystrkuje jazyk a dává ho mezi zuby.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	4	Je jí špatně rozumět, nezvládá sykavky, špatně vyslovuje kvůli jazyku mezi zuby.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	2	Slovní zásoba je na dobré úrovni.
Naslouchá druhému.	3	Radši mluví.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	3	Do řeči skáče, pokud ji napadne myšlenka, potřebuje ji „poslat do světa“ než ji zapomene.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	3	Přímo dialog nevede, ovšem pokouší se o to.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	3	Hodně mluví jak pro sebe, tak i s vrstevníky. Má imaginárního kamaráda.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	<i>Nebyla jí diagnostikována vada. Nalezneme u holčičky breptavost, dyslalii a lehkou koktavost.</i>
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	<i>(Jak dlouho?) Mamince holčičky byla doporučena návštěva logopedické poradny. V této chvíli</i>

		s dívkou pracuje paní učitelka, která má z logopedie kurz.
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	2	Oční kontakt navazuje velmi často, ovšem není přirozený, ale upřený pohled na obličej.
Četnost mrkání.	3	Nemrká příliš často, převládá u ní při komunikaci upřený pohled.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	1	Mimika je u dítěte velmi přímočará a s výkladem souhlasí.
Mimika dítěte je velmi živá.	1	Mění mimiku jako aprílové počasí.
Zapojuje většinu mimických svalů.	1	
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	2	Při výkladu nepoužívá tolik gesta, více komunikuje slovy a mimikou.
Četnost používání gest.	3	Četnost gest není tak velká.
Používá gesta místo slov.	2	Gesty doplňuje výklad.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	2	Komunikuje s vrstevníky především u jiných činnostech. Většinou během hry nebo hraní si s něčím.
Získává si pozornost dotekem.	3	Děti se tolik nedotýká, spíše naváže oční kontakt nebo zakřičí.
Vyhledává dotek kamarádů.	3	Ne v takové míře. Spíše se ona dotýká kamarádů, nemá ráda, když se dotýkají oni jí.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	2	Osobní prostor nerada narušuje.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	4	Většinou je při komunikaci neklidná, poskakuje a hraje si s něčím.
Je živé.	2	Je hodně roztržitá.
Konečné zhodnocení: Dítě je velmi chytré a pečlivé. Verbální komunikace dívky je na špatné úrovni, je jí těžce rozumět, vytahuje jazyk mezi zuby. I přes své vady řeči si ráda povídá. Společenská pravidla se těžko dodržují, ovšem některá pravidla má ve své přirozenosti, aniž by se je musela učit (dodržuje odstup, nedotýká se tolik ostatních).		

Tabulka 9: Anastázie

Záznamový arch č. 7		
Jméno dítěte: Filip		Věk: 4
Navštěvuje MŠ od: 3.9.2018		Pohlaví: chlapec
Popis výrazných rysů dítěte: Chlapec je učenlivý, aktivní a chytrý. Je výrazný a hodně hlasitý. Všechno ho hodně zajímá, okamžitě se nadchne a má velmi mnoho otázek. Často potřebuje okolí sdělit velmi nahlas, co dělá, udělal nebo co objevil.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	2	Komunikuje bez větších problémů, občas se zadržává, když má v hlavě mnoho myšlenek a slova mu nestíhají.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	2	S dechem pracuje z velké části dobře.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	3	Často mluví příliš rychle.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	4	Mluví až příliš hlasitě, hlasitost vět bývá kolísavá.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	2	Většina slov je srozumitelná.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	2	Chyby ve větách jsou v normě.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Hodně a často popisuje, co právě dělá, chce dělat nebo na co se dívá.
Rád/a si povídá.	1	Rád si povídá se všemi, vyhledává komunikaci. Povídá i o nesmyslech.
Správně artikuluje.	2	Ještě je potřeba artikulaci trénovat. Do třídního vzdělávacího plánu zařadit větší množství artikulačních a dechových cvičení.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	2	Výslovnost není dokonalá.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	1	Slovní zásoba ve velká.
Naslouchá druhému.	3	Stále převládá egocentrismus. Dokáže už vést krátké dialogy.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	3	Skáče do řeči, potřebuje sdělovat své pocity.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	2	Umí navázat na věty druhého.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	2	Hodně mluví a často i pro sebe mezi vrstevníky.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	<i>Objevujeme prvky dyslalie v malé míře.</i>
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	<i>(Jak dlouho?)</i>

Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	2	Navazuje často, ovšem ještě neodhadne přiměřenou délku očního kontaktu.
Četnost mrkání.	2	
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	3	Mimika dítěte je lehce strnulá.
Mimika dítěte je velmi živá.	3	
Zapojuje většinu mimických svalů.	3	Moc se neusmívá, nezapojuje v takové míře svaly na čele a okolo očí.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	2	Gesta souhlasí s výkladem, jsou umírněné.
Četnost používání gest.	3	Gesta používá především k ukázání na něco, co vidí a na co chce přenést i pozornost ostatních.
Používá gesta místo slov.	4	Více mluví.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	2	Občas si s něčím hraje, většinou se plně věnuje svému výkladu.
Získává si pozornost dotekem.	2	Při oslovení se dotkne dítěte.
Vyhledává dotek kamarádů.	3	
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	3	Prostor narušuje v případě, že mu druhý nevěnuje plnou pozornost.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	2	V případě návalu emocí jsou pohyby trhavé.
Je živé.	2	
<p>Konečné zhodnocení: Chlapec je velmi upovídaný a rád mluví o tom, co zažil, co se mu líbí, co dělá, co udělal nebo co bude následovat. Slovní zásoba je adekvátní, mluvnicky a po logopedické stránce je mluva v normě. Jeho neverbální projev je chladnější a mírnější. Společenská pravidla zná, ale ne všechny rád dodržuje.</p>		

Tabulka 10: Filip

Záznamový arch č. 8		
Jméno dítěte: Daniel		Věk: 4
Navštěvuje MŠ od: 3.9.2018		Pohlaví: chlapec
Popis výrazných rysů dítěte: Tichý, roztržitý a nervózní chlapec. I přes to, že je tichý a nevýrazný, často se chová agresivně vůči svému kamarádovi. Při napomenutí ani po vyzvání k omluvě nechápe, proč by se měl omlouvat. Často zlobí a nedodržuje pravidla. Je nutné často pravidla opakovat.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	4	Často se zadržává.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	4	Neumí pracovat s dechem, i přes to, že mluví velmi tiše a pomalu se nezvládá mezi větami a slovy a nadechnout.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	3	Mluví pomalu.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	4	Mluví příliš potichu, není mu rozumět.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	4	Slova nejsou jasná, mluví příliš tiše.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	3	Mluvnický jsou věty relativně správné, ovšem nemluví často ve větách. Nedokončuje věty.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	3	Dokáže popsat velmi stručně a pár slovy, co právě dělá.
Rád/a si povídá.	4	Nepovídá si moc rád.
Správně artikuluje.	3	Artikulace není na dobré úrovni, mluví do země a šeptá.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	3	Není mu příliš rozumět, nezvládá R, L, Ř a sykavky.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	3	Je nutné na slovní zásobě pracovat. Je spíše pasivní než aktivní.
Naslouchá druhému.	3	Dokáže naslouchat.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	2	Do řeči skáče jen občas v případě přílivu emocí.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	4	Na věty příliš nenavazuje.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	3	Při hře jak s vrstevníky, tak když si hraje samo si něco mumlá.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	<i>Nebyla mu diagnostikována, v mateřské škole trpí opožděným vývojem řeči nebo selektivním mutismem, mluví velmi málo.</i>

Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(<i>Jak dlouho?</i>) S dítětem by se mělo na řeči pracovat. Odbourat stud.
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	3	Oční kontakt nenazuje v takové míře, často uhýbá pohledem a dívá se do země.
Četnost mrkání.	2	
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	3	Někdy je těžké určit rozpoložení dítěte i to, co se nám právě snaží říct.
Mimika dítěte je velmi živá.	3	Není příliš živá, většinou má jeden stejný výraz v různých situacích a případech.
Zapojuje většinu mimických svalů.	3	
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	2	Gestikulace není tolik živá, výklad není dlouhý, nedokončuje věty.
Četnost používání gest.	1	Ke komunikaci používá mnoho gest.
Používá gesta místo slov.	1	Při komunikaci dokončuje věty gesty. Komunikuje více gesty než slovy.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	3	Často je roztržitý, nosí si stále plyšáka, s kterým si hraje.
Získává si pozornost dotekem.	1	Příliš ostatní děti neoslovuje, získává si pozornost především dotykem.
Vyhledává dotek kamarádů.	3	Dotek kamarádů nevyhledává příliš často, na ostatní děti bývá agresivní, je vysazen nejvíce na jeho nejlepšího kamaráda.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	2	Narušuje osobní prostory dětí. Většinou si půjčuje hračky bez dovolení, dětem ubližuje a je agresivní.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	3	Mluví pomalu a tiše a k tomu jsou i adekvátní pohyby. Občas je roztržitý, přešlapuje.
Je živé.	2	
<p>Konečné zhodnocení: Chlapec je velmi tichý, plachý a stydlivý. Ve skupině se projevuje až po delší době. Není vůdčí typ, spíše na okraji skupiny. Má nejlepšího kamaráda, s kterým má velmi podivný vztah, i přes to, že jej má rád a chce si s ním hrát ho bije a je vůči němu agresivní. Nenavazuje příliš oční kontakt s dětmi, mimika je opožděná. Nejvíce používá gesta v komunikaci. V případě, že chce něco sdělit ukazuje na věc nebo určitým směrem a řekne jedno nebo dvě slova. Verbální komunikace je na velmi nízké úrovni, jeho řeč se těžce popisuje, protože mluví velmi tiše a málo. Doporučovala bych rozvíjet sebevědomí, osobnost a jistotu ve skupině.</p>		

Tabulka 11: Daniel

8.2.3 Závěr šetření u čtyřletých dětí

Čtyřleté děti by již měly být na půli cesty k dokonalejší komunikaci. Práce s dechem, hlasem, intonace věty by měla být v pořádku. Artikulace a práce s mluvidly nemusí být ještě perfektní, ale vady by neměly být zásadní. V neverbální komunikaci převažuje stále přímočarost, ovšem u některých gest a mimických výrazů již znají odezvy a používají některé záměrně. Společenská pravidla si děti stále osvojují, většinu znají a chápou.

Ze záznamových archů můžeme vyčíst, že některé děti jsou na vysoké úrovni komunikace. Nikola je napřed oproti svým vrstevníkům, její verbální projev je velmi dobrý a v neverbálním projevu si můžeme všimnout snahy o dodržování společenských pravidel. Naproti tomu dívka Anastázie je v mluvě pozadu a má problémy s výslovností. Stejný případ je i u chlapců. Filip je v mluvě velmi rozvinutý a rád komunikuje bez větších obtíží. Jeho problémy jsou stále v normě. Daniel je na tom hůře a jeho komunikace je chabá. Verbální a neverbální komunikace je zabrzděná.

Na základě pozorování jsme ohodnotili komunikaci dětí. Některé děti jsou nadprůměrné, jiné průměrné a objevují se i děti u kterých je vývoj komunikace opožděný. Nejde o žádný velký problém, stačí se zaměřit na konkrétní problém s komunikací a zapracovat na něm. V případě Nikoly podporujeme práci s emocemi. U Anastázie doporučíme pravidelné návštěvy logopedie, aby se problém s hláskami podchytil. Filipa občas musíme napomenout, aby nepřehlušoval ostatní děti, ale také mu dáváme prostor k vyjádření svých myšlenek a pocitů. Daniel potřebuje výraznější péči, jeho komunikace je opožděna ve více sférách.

Čtyřletým dětem musíme věnovat speciální pozornost. V tomto věku je vývoj verbální a neverbální komunikace velmi důležitý a zásadní. Pokud dítě nezačne mluvit do tří až čtyř let, pak nezačne mluvit nikdy. Mnoho studií a knih se zaměřuje na rozvoj řeči u dítěte. Především na rozvoj verbální komunikace a odstranění logopedických vad. Děti již dokážou částečně vést rozhovory, navazovat na věty druhého a vyslechnout ho. Pozornost stále více soustřeďují na sebe a nedokážou dlouho poslouchat druhé. Společenská pravidla se snaží dodržovat.

8.3 Pětileté dítě

Kapitola popisuje komunikační projev pětiletého dítěte. Popisuje úroveň komunikačních schopností pětiletých dětí. Pozorování dětí při volné hře a zaznamenává zjištěné údaje do záznamového archu.

8.3.1 Úroveň komunikačního projevu pětiletého dítěte

Pětileté dítě je již společensky vyzrálá bytost překypující nadšením a představivostí. Pro toto období je typická náladovost. Vytváří kamarádství a bližší vztahy a stále se objevuje vztah s imaginárním kamarádem. Dodržuje některá společenská pravidla, například požádat o povolení hrát si hračkou. Pravidla her dodržuje neochotně a objevuje se zde podvádění. Komunikační projev se zpřesňuje, dítě mluví plynule, dodržuje tempo a mluví hlasitě. Dokáže regulovat hlasitost podle toho, na co chce dát důraz. Zdokonaluje se schopnost fonematické diferenciací, kdy dítě rozlišuje zvuky sluchem.

Dokáže zopakovat přesně delší věty. Slova jsou většinou jasná a zřetelná. Věty obsahují zhruba čtyři až pět slov. Gramaticky jsou věty téměř správné. Výslovnost jednotlivých hlásek by měla být bez chyby, v opačném případě je na místě návštěva logopeda. Dokáže naslouchat druhému a vést rozhovor. Začíná rozumět vtipům a zkouší je samo vymýšlet. Rádo baví ostatní.⁸⁶ Zpřesňuje se obsahová stránka komunikace a dokáže vyjádřit své potřeby a pocity. Má přirozený zájem o komunikaci a rádo si povídá.⁸⁷ Dodržuje společensky dohodnutá pravidla, zdraví bez vyzvání a ve společnosti se chová přiměřeně. Spory ve třídě začíná řešit spíše verbálně než neverbálně. Neverbální komunikace je stále přímočará, ale dítě si už uvědomuje, co některé posunky znamenají a záměrně je používá s cílem něco sdělit nebo dát na něco důraz. Začíná mít kamarády s kterými udržuje bližší vztahy než s ostatními.⁸⁸

⁸⁶ KLENKOVÁ, J. Logopedie. Praha: Grada, 2006.

⁸⁷ BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let. 2. vydání. Brno: Edika, 2015. Moderní metodika pro rodiče a učitele. Předškoláci. ISBN 978-80-266-0658-1

⁸⁸ KOŤÁTKOVÁ, Soňa (2005). Hry v mateřské škole v teorii a praxi. Praha: Grada. ISBN 80-247-0852-3.

8.3.2 Záznamové archy pětiletých dětí

Záznamový arch č. 9		
Jméno dítěte: Nela		Věk: 5
Navštěvuje MŠ od: 3.9.2018		Pohlaví: dívka
Popis výrazných rysů dítěte: Milá a chytrá dívka, která ráda tvoří. Výrazné jsou na ní silné brýle, neobratnost a její vzrůst. Je velmi vysoká a statná na svůj věk. Ráda si hraje s plastelínou, pískem a dalšími zvláštními materiály. Také má moc ráda jídlo.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	2	Komunikace je bez větších problémů.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	1	S dechem pracuje dobře, lapá po dechu jen v případě, že mluví příliš rychle.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	2	Mluví většinou plynule, někdy příliš rychle.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	2	Je více hlasitá, neumí si jinak získávat pozornost než hlasitostí.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	2	Některá slova nevyslovuje dobře, jsou zde ještě malé přešlapy.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	2	V mluvnici najdeme chyby.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Dokáže popsat, co právě dělá, co dělala a bude dělat.
Rád/a si povídá.	2	Ráda si povídá, ale ne ve velké míře. Rozhovor má pouze určitý čas, pak ztrácí pozornost i zájem.
Správně artikuluje.	1	Artikuluje dobře, nemá problémy.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	2	Některé hlásky je třeba vylepšit.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	1	Má širokou slovní zásobu.
Naslouchá druhému.	2	Umí naslouchat druhému, udrží pozornost jen krátkou chvíli.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	2	Zvládá vydržet, počkat až druhý dokončí myšlenku a následně na ni navázat. Někdy skáče do řeči, když je příliš nadšená.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	2	Dokáže s druhým vést rozhovor a dojít k nějakému jednoduchému cíli.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	2	Při hře vyžaduje komunikaci s vrstevníky, pokud jí není dopřána povídá si s imaginárním kamarádem.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(Jak dlouho?)

Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	2	Oční kontakt se pokouší navazovat, neudrží ho dlouho a uhýbá. Jde vidět, že si není jistá, jak dlouhý oční kontakt je adekvátní.
Četnost mrkání.	1	Mrká velmi často.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	1	Mimika doplňuje výklad dítěte, je aktivní a velmi pestrá.
Mimika dítěte je velmi živá.	1	
Zapojuje většinu mimických svalů.	1	Zapojena je většina svalů na obličeji, nejvíce se usmívá a používá svaly okolo očí k vyjádření emocí.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	1	Gestikulace ji baví, doplňuje výklad velmi živě i pantomimickým ukazováním a předváděním různých činností.
Četnost používání gest.	1	Velmi často používá gesta k doplnění výkladu.
Používá gesta místo slov.	4	Gesta nepoužívá k nahrazení slov, ale k doplnění výkladu a lepšímu představení svého příběhu.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	2	Občas poskakuje a přešlapuje. Většinou se plně věnuje rozhovoru i během hry. Zanechá činnosti, stoupne si na kraj a vede rozhovor.
Získává si pozornost dotekem.	2	Ne vždy. Často se dítěte opatrně dotkne a osloví jej.
Vyhledává dotek kamarádů.	1	Dotek kamarádů vyhledává, chce se s kamarádkami objímat, ráda se mazlí s plyšáky a objevuje hmatem.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	2	Ráda narušuje prostor druhého, ale už ví, co si může dovolit, co je přípustné a co nikoli.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	2	Při rozhovor jsou většinou pohyby klidné.
Je živé.	2	Je aktivní.
Konečné zhodnocení: Dívka je snaživá a pečlivá. Její úroveň komunikačních schopností je adekvátní věku. Nemá žádné výrazné problémy s řečí. Žádné velké problémy u ní nejsou, pouze připomenout a zapracovat více na společenských pravidlech před nástupem do základní školy.		

Tabulka 12: Nela

Záznamový arch č. 10		
Jméno dítěte: Katarína		Věk: 5
Navštěvuje MŠ od: 4.9.2018		Pohlaví: dívka
Popis výrazných rysů dítěte: Holčička je velmi aktivní, šikovná, chytrá a skromná. Do všech aktivit se ihned s nadšením zapojuje. Umí vést skupinu i přes to, že není přirozeně vůdčí typ.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	1	Komunikuje bez problémů.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	2	Občas má menší problémy při komunikaci.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	2	Většinou mluví plynule, nemá žádné potíže.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	2	Mluví tišeji, při vyzvání opatrně zvyšuje hlas.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	1	Umí krásně vyslovovat.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	1	Po mluvnické stránce mluví naprosto skvěle.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Popisuje, co právě dělá, minulost i budoucnost. Dokáže mluvit i o nepřítomných věcech.
Rád/a si povídá.	2	Ráda si povídá, ale při konverzaci je jemně nejistá.
Správně artikuluje.	1	Artikulace je naprosto v pořádku.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	1	Umí správně vyslovit všechny hlásky bez obtíží.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	1	Má velmi dobrou slovní zásobu.
Naslouchá druhému.	1	Umí naslouchat druhému, počkat, než domluví a navázat na jeho větu. Někdy uhne od tématu, protože ji zaujme něco zajímavějšího nebo neudrží tak dlouho pozornost.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	2	Občas skočí do řeči.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	2	Snaží se navazovat na věty druhého.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	4	Sama pro sebe moc nemluví, vyžaduje komunikaci s vrstevníky. Pokud se tak neděje, je tichá.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(Jak dlouho?)

Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	2	Navazuje často oční kontakt, je nejistá délkou trvání.
Četnost mrkání.	2	Mrká často.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	1	Mimika je živá a velmi dobře doplňuje výklad. Často se usmívá, pokud se cítí nejistě.
Mimika dítěte je velmi živá.	1	
Zapojuje většinu mimických svalů.	1	Všechny svaly jsou během komunikace i mimo ni v akci.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	1	Gesta souhlasí, nepoužívá je nadměrně, ale jen tak, co je potřeba.
Četnost používání gest.	2	Nepoužívá je v takové míře, jen lehce.
Používá gesta místo slov.	1	Nepoužívá gesta místo slov, doplňuje s nimi výklad.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	2	Přešlapuje a hraje si s rukama. Při hře upustí od hry a věnuje se plně komunikaci.
Získává si pozornost dotekem.	2	Při získávání pozornosti od druhého je velmi opatrná.
Vyhledává dotek kamarádů.	3	Doteky příliš nevyhledává, jen co je nutné a společensky přípustné.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	2	Ve většině případů osobní prostor nenarušuje, pouze v nutných případech nebo v případě, že má s dítětem velmi blízký vztah.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	2	Po většinu času je klidná.
Je živé.	2	
Konečné zhodnocení: Holčička je umírněná, jemná a stydlivá. Dodržuje stanovená společenská pravidla, většinou si není jistá hranicemi, a tak je velmi opatrná. Verbální komunikace je na skvělé úrovni, komunikuje bez problémů. Neverbální komunikace je váhavá.		

Tabulka 13: Katarína

Záznamový arch č.11		
Jméno dítěte: Matyáš		Věk: 5
Navštěvuje MŠ od: 4.9.2017		Pohlaví: chlapec
Popis výrazných rysů dítěte: Hodný, aktivní a stydlivý chlapec, který je ochotný dodržovat pravidla. Snaží se vyhovět ostatním, pomáhá jim, půjčuje jim své hračky. Projevují se u něj známky introverta.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	2	Občas se zakoktá, když si nemůže vzpomenout na slovo, něco jej nadchne nebo mluví příliš rychle.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	2	Práce s dechem není perfektní.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	2	Většinou mluví plynule.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	2	Většinou mluví hlasitě, někdy je řeč kolísavá.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	2	Některá slova spojuje a přidává svoje novotvary.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	2	V mluvnici dělá občas chyby, špatně poskládaná věta nebo větu nedokončí.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Dokáže popsat, co právě dělá, dělal a bude dělat. Umí mluvit o plánech.
Rád/a si povídá.	1	Rád si povídá.
Správně artikuluje.	2	Je potřeba ještě pracovat s mluvidly, do výuky zařadit více dechových a artikulačních cvičení.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	2	Občas mluví přes nos a špatně vyslovuje p, b a d.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	1	Má dobrou slovní zásobu.
Naslouchá druhému.	1	Naslouchá druhým.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	1	Neskáče dětem příliš do řeči, většinou poslouchá. V případě, že druhé dítě mluví příliš dlouho a nepustí jej ke slovu, pak skáče do řeči.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	2	Navazuje na věty druhého, někdy uhýbá od tématu a baví se o tom, co jej více zajímá.
Mluví si sám pro sebe při hře s vrstevníky.	2	Rád si mluví sám pro sebe nebo komunikuje s imaginárním kamarádem či plyškem.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(Jak dlouho?)

Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	3	Oční kontakt příliš nenavazuje, uhýbá pohledem a při konverzaci se často dívá do země. Někdy je nejistý a nervózní.
Četnost mrkání.	3	Nemrká tolik.
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	2	Někdy není mimika příliš čitelná a jasná, při některých situacích se dítě tváří velmi neutrálně.
Mimika dítěte je velmi živá.	2	Občas je mimika dítěte strnulá.
Zapojuje většinu mimických svalů.	2	Zapojuje především svaly v okolí očí. Spodní část obličeje příliš nezapojuje.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	1	Gesta doplňují komunikaci dítěte. Některá gesta používá nejistě.
Četnost používání gest.	1	Gesta používá často.
Používá gesta místo slov.	3	Když se zapomene nebo se snaží vzpomenout používá gesta místo slov.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	3	Hraje si s plyšáky, s prsty, poskakuje nebo si mne ruce.
Získává si pozornost dotekem.	2	Děti většinou nerad oslovuje, jen v krajních případech se dítěte dotkne a osloví jej. Raději s ním naváže nejistý oční kontakt.
Vyhledává dotek kamarádů.	3	Doteky příliš nevyhledává.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	2	Od ostatních si drží většinou odstup.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	3	Někdy je klidný a pohyby jsou plynulé, jindy je nervózní a roztěkaný.
Je živé.	3	
Konečné zhodnocení: Chlapec je na okraji skupiny, sám se vyčleňuje. Nevyhledává pozornost ani velké skupiny dětí. Baví se raději v menších skupinkách nebo s jedním kamarádem. Úroveň komunikace je dobrá, ale mluví nejistě. V neverbální komunikaci se velmi projevuje temperament. Jde poznat introvertní chování.		

Tabulka 14: Matyáš

Záznamový arch č.12		
Jméno dítěte: Kryštof		Věk: 5
Navštěvuje MŠ od: 4.9.2017		Pohlaví: chlapec
Popis výrazných rysů dítěte: Chytrý, výřečný a aktivní chlapec. Výrazným rysem na něm je pozoruhodná výška. Je typický vůdčí typ, rád vede skupinu dětí, organizuje a plánuje. Velmi ho baví všechny druhy pohybu a sporty.		
Verbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Komunikuje s vrstevníky bez zadržávání.	1	Zvládá mluvit rychle bez zadržávání.
Pracuje s dechem (nelapá po dechu při mluvení).	1	Po dechu lapá pouze v případě, že ho něco velmi nadchne a nadšení vyjadřuje pohybem.
Mluví plynule (ne příliš rychle ani příliš pomalu)	1	Mluví plynule.
Dítě mluví hlasitě, nekřičí, nemluví potichu.	2	Někdy je velmi hlasitý, získává si tak pozornost druhých dětí, aby jej poslouchaly a vnímaly.
Slova jsou jasná, zřetelná a srozumitelná.	2	Umí mluvit jasně a zřetelně, když znejistí začne slova komolit a „polykat“.
Věty jsou ucelené a gramaticky správné.	1	Mluvnicky jsou věty správně poskládané.
Popisuje své činnosti (co právě dělá).	1	Popisuje vše, co dělá, umí plánovat a organizovat.
Rád/a si povídá.	1	Povídá si rád a dlouho.
Správně artikuluje.	1	Artikulace je na dobré úrovni.
Vyslovuje správně všechny hlásky.	1	Umí vyslovovat všechny hlásky dobře.
Slovní zásoba je dostatečná věku.	1	
Naslouchá druhému.	1	Umí vyslechnout druhé a snaží se dávat najevo zájem.
Nechá druhého domluvit (neskáče do řeči).	2	Pokud s něčím nesouhlasí nebo má dojem, že má lepší nápady, pak skočí do řeči.
Navazuje na věty druhého, vede dialog.	1	Umí vést rozhovor s více než jedním kamarádem. Snaží se vést rozhovory i s mladšími dětmi.
Mluví si sám pro sebe i při hře s vrstevníky.	4	Sám pro sebe mluví minimálně.
Trpí vadou řeči.	ANO x NE	
Navštěvuje logopeda.	ANO x NE	(Jak dlouho?)

Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Navazuje oční kontakt během komunikace.	1	Umí navázat oční kontakt, neuhýbá a dokáže nejistě odhadnout adekvátní délku očního kontaktu, aby příliš nezíral nebo příliš neuhýbal.
Četnost mrkání.	2	
Mimika dítěte souhlasí s jeho výkladem.	1	Mimika souhlasí s výkladem, některými výrazy cíleně nahrazuje slova.
Mimika dítěte je velmi živá.	1	Pokud se do rozhovoru položí, pak má velmi živou mimiku.
Zapojuje většinu mimických svalů.	1	Zapojuje horní i spodní část obličeje. Často se umívá, mračí, při údivu zvedá obočí atp.
Gesta dítěte souhlasí s výkladem.	1	Gestikulace je výrazná, napodobuje činnosti, pokud vypráví něco, co je pohltilo, pak se to snaží tímto způsobem interpretovat.
Četnost používání gest.	1	Používá je aktivně.
Používá gesta místo slov.	4	Gesty doplňuje výklad, nenahrazuje slova.
Během komunikace se věnuje i jiným činnostem.	4	Většinou se věnuje rozhovoru.
Získává si pozornost dotekem.	3	Pokud si chce získat pozornost, tak zvýší hlas. V jiném případě se dítěte opatrně dotkne.
Vyhledává dotek kamarádů.	2	Rád se objímá s kamarády a poznává hmatem.
Nenarušuje osobní prostor druhého dítěte.	2	Z větší míry dodržuje společenská pravidla.
Pohyby dítěte při řeči jsou klidné a plynulé.	2	Většinou bývá klidný.
Je živé.	1	
Konečné zhodnocení: Chlapec je aktivní a temperamentní. Jeho verbální komunikace je na výborné úrovni, mluvení jej baví a umí se do něj ponořit a barvitě vyprávět zážitky. Neverbální komunikace doprovází řeč.		

Tabulka 15: Kryštof

8.3.3 Závěr výzkumného šetření u pětiletých dětí

Pětileté děti by už neměly mít žádné větší obtíže v komunikaci. V tomto věku mají právo pouze na menší odchylky v mluvě. Pokud se objevuje nějaký závažnější problém, jako je špatná výslovnost nebo mluvnicky špatné tvoření vět, pak je nutné doporučit dítě k odborníkovi a pracovat na problémech. Někteří rodiče doufají, že se mluva dítěte sama zlepší a nechávají tak problém zajít až do doby, než má dítě nastoupit do základní školy. Mnoho dětí v pěti letech zvládá mluvit plynule, hlasitě a zvládají artikulaci. Společenská pravidla by měly děti znát, chápat a učit se dodržovat. Stále tolerujeme dlouhý oční kontakt, větší četnost doteků nebo příliš blízkou vzdálenost.

Z pozorování a výsledků záznamových archů můžeme vyčíst, že na komunikaci dítěte má rozhodně vliv temperament. Ač je dítě extrovert nebo introvert, pořád může mít velmi dobrou úroveň komunikace. Nela nemá žádné velké problémy. V některých oblastech není komunikace úplně perfektní, ale to být nemusí. Katarína je v mnoha ohledech nejistá, což můžeme zlepšit cvičením na posílení sebevědomí a sebedůvěry. Matyáš je chlapec tichý a introvertní. V komunikaci nejsou žádné překážky, pouze jeho neverbální komunikace není tolik výrazná. Kryštof je chlapec vysoký a vůdčí. I jeho temperament se projevuje v komunikaci. Především v neverbální komunikaci. Společenská pravidla zná a snaží se je dodržovat. Všechny děti zvládají udržet rozhovor i krátkodobou pozornost. Některé z dětí se do konverzace umí položit.

Všechny pětileté děti na vysoké úrovni v komunikačním projevu. Mezi sebou dokážou vést rozhovory. Mluvnicky jsou věty ve většině správné. Po této stránce jsou všechny pozorované děti připravené jít na základní školu a mají správně nakročeno k dobrému komunikativnímu projevu.

8.4 Výzkumné otázky a odpovědi

VO1: Je záznamový arch funkční a použitelný v praxi?

- Záznamový arch se v praxi uplatnil. Většina výzkumných bodů se dala u dítěte vypořádat a snadno zhodnotit. Některé části (například mrkání či četnosti) se pozorovaly hůře. Tabulka je vypracována jasně a srozumitelně, dokáže ji používat laik i pedagog. Záznamový arch se dá vyplnit během normálního režimu v mateřské škole, nezabere mnoho času, energie ani úsilí. Stačí krátké pozorování dítěte.

VO2: Jak komunikuje dítě se svými vrstevníky?

- Komunikační projev u dětí se liší především kvůli věku. Děti v různých letech komunikují různými způsoby. Nejmladší děti předškolního věku mluví nejjednodušeji a s narůstajícím věkem je projev zajímavější, komplikovanější, srozumitelnější a delší. Nejprve dítě komunikuje prostými jednoslovnými větami, jednoduchými pohyby a mimikou. Z jednoduchého způsobu komunikace se stává složitější a vyzrálější projev.

VO3: Má větší převahu verbální či neverbální komunikace?

- V předškolním období velmi záleží na věku dítěte. Je velký rozdíl mezi dítětem tříletým a pětiletým. U tříletého dítěte převažuje neverbální komunikace, často jsou slova nahrazována gesty. Myšlení je napřed a pasivní slovní zásoba je daleko větší než aktivní. Čím je dítě starší, tím lépe a srozumitelněji mluví, aktivní slovní zásoba se rozšiřuje a ustupuje neverbální projev. Ústup neverbálnímu projevu je dán nejenom rozšířením slovní zásoby, ale také snahou dodržovat společenská pravidla a nejistotou.

VO4: Dodržuje dítě společenská pravidla?

- Tříleté děti příliš nerespektují společenská pravidla a teprve je poznávají. Pětileté děti se snaží pravidla dodržovat, ovšem můžeme zaznamenat určitou míru nejistoty v tom, co je správné a co už je špatné.

9. Tipy pro další výzkum

Výzkumné šetření komunikačního projevu u dětí předškolního věku se dá provést mnoha různými způsoby. Komunikativní projev dítěte v rámci skupiny, s rodiči, s pedagogem nebo jiným pedagogickým pracovníkem. V klasické mateřské škole se dělá především diagnostika dítěte, ve které je obsažena i diagnostika komunikačního projevu. Pro nejlepší výsledky je vhodné provádět pozorování v pravidelných intervalech, nejlépe dvakrát ročně. Důležité je vybrat jeden záznamový arch nebo více a provádět šetření s těmi stejnými tabulkami, abychom byli schopni posoudit, jak se dítě v dané oblasti zlepšilo nebo zhoršilo a na jaké je úrovni vzhledem ke svým vrstevníkům. Také můžeme udělat šetření v rámci celé třídy, na jaké úrovni jsou komunikativní schopnosti celé třídy a zda je potřeba do třídního vzdělávacího programu zařadit více aktivit zaměřených na slovní zásobu, mluvnici, výslovnost, společenská pravidla nebo aktivity na práci s emocemi.

Pro dobré a objektivní pozorování je zásadní, aby představy o dítěti nebyly zkreslené a nehrály roli vlastní sympatie a antipatie. Také je důležité při poznávání úrovně komunikačního projevu dítěte pozorovat dítě při volné hře, kde se projevuje bezprostředně a není ničím ovlivněno. Následně můžeme sledovat komunikační projev při řízené činnosti, týmových hrách, soutěživých hrách, při stresových situacích, komunikaci s rodinnými příslušníky nebo v různých situacích. S dítětem můžeme vést rozhovor a sledovat jeho reakce na otázky a také jeho chování při odpovědi. Níže nalezneme vzorový záznamový arch pro komunikaci s pedagogem a komunikaci při běžném režimu mateřské školy. K záznamovým archům můžeme přidat i videonahrávku rozhovoru nebo jiného komunikačního projevu dítěte jako je například představení nebo interpretace pohádky.

9.1 Záznamový arch pro komunikaci s pedagogem

Záznamový arch		
Jméno dítěte:		Věk:
Navštěvuje MŠ od:		Pohlaví:
Stručný popis dítěte:		
Částečně strukturovaný rozhovor		
<i>Při rozhovoru by mělo dítě sedět, pedagog a dítě by si měly vidět do očí, v dosahu dítěte by mělo být, co nejméně předmětů, které by ho mohly rozptylovat. Rozhovor by neměl přesáhnout limit 10 minut.</i>		
OTÁZKY	ODPOVĚDI/REAKCE DÍTĚTE	
Jak se jmenuješ?		
Kolik je ti let?		
Jak se jmenuje maminka a tatínek?		
Máš sourozence? Kolik je jim let? Chodí do školy?		
Čím bys chtěl/a být až vyrosteš?		
Jakou máš nejoblíbenější hračku a proč?		
Hádej, jaká je má nejoblíbenější hračka. Co myslíš?		
Verbální komunikace		
ČINNOST:	ZNÁMKA:	POZNÁMKY:
Dítě odpovídalo plynule, nezadrhávalo se, pracovalo s dechem.		
Dítě odpovědi znalo, okamžitě odpovídalo.		
Dítě odpovídalo stručně a jasně.		
Mělo tendence povídat si dál a vést rozhovor.		
Samo navazovalo na další témata.		
Rozhovor dítě zaujal.		
Dítě neodbočovalo od tématu.		
Dítě používalo často „hmmm“.		
1 - Na poslední otázku reagovalo pohotově. 5 - Na poslední otázku reagovalo rozpačitě, nevědělo.		
Neverbální komunikace		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Dítě navazovalo často oční kontakt.		
Při navázání očního kontaktu neuhýbalo.		

Dítě mluvilo klidně, nebylo nervózní (neklepalo nohama, prsty o stůl atp.)		
Dítě si s něčím hrálo.	ANO x NE	
Rozhovor byl příjemný.		
Řeč a pohyby těla byly v souladu, neodporovaly si.		
Pohyby těla byly klidné, nikoli trhavé.		
Dítě se věnovalo/chtělo věnovat při rozhovoru ještě jiné činnosti.		
Dítě se dožadovalo kontaktu (chtělo se nosit, sedět na klíně).		
Dítě často vstávalo od stolu.		
Komunikace při běžném režimu MŠ		
ČINNOST	ZNÁMKA	POZNÁMKY
Dítě ráno samo pozdraví bez vyzvání.		
Dítě si samo řekne o pomoc.		
Dítě zná a dodržuje pravidla chování a mluvení (když mluví kamarád, nemluvím atp.)		
Dítě chce mluvit v komunitním kruhu před vrstevníky. (Nestydí se)		
Dítě je klidné.		
Nemá problémy s denním režimem v MŠ.		
Dodržuje dohodnutá pravidla a dokáže je interpretovat.		
Dítě často lže, když něco provede.		
Konečné zhodnocení:		

Tabulka 16: Záznamový arch pro komunikaci s pedagogem

Záznamový arch si může pedagog stáhnout a provést pozorování v mateřské škole. Případně si může pedagogický pracovník tabulku přepracovat dle svých požadavků a představ. Většina pedagogů si vytvoří jeden záznamový arch, většinou diagnostika dítěte a následně jej používá několik let. Některé mateřské školy mají své tabulky na hodnocení komunikativního projevu dětí. Záznamové archy si mohou vytvořit nebo je používat i rodiče dětí.

Závěr

Teoretická část bakalářské práce seznámila čtenáře s verbální a neverbální komunikací, s komunikací v mateřské škole a s vývojem dítěte. Empirická část práce se zaměřila na pozorování a posuzování komunikačních schopností u dětí předškolního věku. Vytvořený záznamový arch se v praxi osvědčil. Dobře se využívala škála a známkování různých částí, na které se záznamový arch zaměřoval. Záznamový arch také obsahuje většinu částí komunikace, které se dají posuzovat. Arch je vytvořený tak, aby mohl být posuzován i laikem bez nastudování odborné literatury.

Komunikační projev dětí je v každém věku jiný. Ve třech letech se dítě nejvíce soustřeďuje na sebe, v komunikaci převládá egocentrismus. Ve čtyřech letech se dítě učí empatii a pokouší se vést rozhovor. Pětileté děti navazují kamarádství a jejich mluva bývá bez chyb. Se svými vrstevníky komunikuje dítě nejprve převážně neverbálně s jednoslovnými větami, později vedou monology a následně se pokouší navazovat na věty druhého a vést rozhovor. Všechny tyto aspekty se odrážejí i ve hře, psychickém, motorickém a sociálním vývoji. Dítě se prvotně soustředí jen na sebe a později začíná objevovat kamarády a svět. Verbální a neverbální komunikace bývá většinou v souladu, to, co dítěte řekne ihned doprovází bezprostřední neverbální projev.

Děti se neumí přetvařovat, jejich verbální i neverbální komunikace je nepříliš dotčena společenskými pravidly. S postupem času se děti učí společenským pravidlům, chovat se adekvátně situacím a nebýt impulzivní. S věkem se zvětšuje slovní zásoba, děti mají lepší výslovnost, delší věty, dokážou vyslovovat lépe a mluvnicky jsou věty správné. Ve třech letech převažuje u většiny dětí neverbální komunikace. Pětileté děti začíná ve větší míře používat verbální komunikaci. S vyšším věkem se také zlepšuje dodržování a chápání společenských pravidel. S nástupem do mateřské školy se dítě učí novým pravidlům školky a následně i pravidla společnosti. Pětileté děti společenská pravidla znají, pokouší se je chápat a snaží se je dodržovat.

V komunikaci dítěte se odráží genetické předpoklady jako je charakter, temperament i různé genetické vady. Dále se v komunikačním projevu zrcadlí podnětnost prostředí, vzor rodiny a okolí, které na dítě působí. Každé dítě je unikátní bytost, a proto je i jeho komunikace jedinečná a originální.

V posledním odstavci závěrečné bych ráda zmínila přínos celého dokumentu. V teoretické části se práce věnuje především teorii týkající se komunikace obecně, rozdělení a definic verbální a neverbální komunikace, také specifickým komunikacím v mateřské škole a komplexnímu vývoji dítěte. Přínosem teoretické části je tedy celkové shrnutí komunikace na úrovni předškolního věku. V empirické části je hlavním a nejdůležitějším přínosem práce vytvořený záznamový arch a jeho ověření v praxi. Tento záznamový arch bude dostupný všem mým kolegyním, studentkám pedagogických škol, pedagogickým pracovníkům, rodičům, prarodičům i sourozencům. Zkrátka všem, kteří chtějí pozorovat a hodnotit komunikační projev dítěte předškolního věku ve svém okolí.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Výzkumný vzorek	35
Tabulka 2: Škála známkování	37
Tabulka 3: Vzor záznamového archu pro komunikaci s vrstevníky	49
Tabulka 4: Adéla.....	43
Tabulka 5: Eva.....	45
Tabulka 6: Adam.....	47
Tabulka 7: Jarek.....	49
Tabulka 8: Nikola.....	53
Tabulka 9: Anastázie.....	55
Tabulka 10: Filip.....	57
Tabulka 11: Daniel.....	59
Tabulka 12: Nela.....	63
Tabulka 13: Katarína.....	65
Tabulka 14: Matyáš.....	67
Tabulka 15: Kryštof.....	69
Tabulka 16: Záznamový arch pro komunikaci s pedagogem.....	74

Literatura

- ALLEN, K. Eileen a Lynn R. MAROTZ. Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-614-4.
- BEDNAŘÍKOVÁ, I. Sociální komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 79 s. ISBN 80-244-1357-4
- BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let. 2. vydání. Brno: Edika, 2015. Moderní metodika pro rodiče a učitele. Předškoláci. ISBN 978-80-266-0658-1
- BENÍŠKOVÁ, Tereza. *Když dítě lže*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2309-9
- BUCKLEY, Belinda. Children's communication skills: from birth to five years. New York: Routledge, 2003. ISBN 0-415-25993-2.
- BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. Komunikace dětí předškolního věku. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80247-3008-0.
- BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona, Radka HORÁKOVÁ a Jiřina KLENKOVÁ. Logopedie & surdopedie: texty k distančnímu vzdělávání. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315136-2.
- CAIATIOVÁ, Maria a DELAČOVÁ, Světlana (1994). Volná hra: zkušenosti a náměty. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-717-8011-1.
- CLEARY, Sandra 2008. Communication: A Hands-on Approach. Lansdowne: Juta and Company Ltd, 2008. ISBN 978-0-70217-714-9.
- Čadilová Věra, Zuzana Žampachová a kol. EDUKAČNĚ HODNOSTÍCI PROFIL. Pasparta, 2015. ISBN 987-80-905993-6-9.
- ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
- DVOŘÁK, Josef. Logopedický slovník: [terminologický a výkladový]. 3., upr. a rozš. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2007. Logopaedia clinica. ISBN 978-80902536-6-7.
- DOHERTY-SNEDDON, Gwyneth. Neverbální komunikace dětí: jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.
- GAVORA, P. Pedagogická komunikácia v základnej škole. s. 22, 1. vyd. Bratislava: Veda, 1988, 248 s
- HEILMANN, Christa M. Řeč těla: gesta, mimika, emoce. Praha: Grada, 2013. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-4394-3.

- HOLINGER, Paul C. a Kalia DONER. Co říkají děti, než se naučí mluvit: devět signálů, jichž nemluvnata užívají k vyjádření svých pocitů. Vyd. 2. Přeložil Alena HNÍDKOVÁ. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-819-1.
- JANOUSEK, Jaromír. Sociální komunikace. In VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. Sociální psychologie. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008, 404 s. ISBN 9788024714288.
- KALHOUS, Zdeněk a OBST, Otto. Školní didaktika. Praha: Portál, 2002. 447 s. ISBN 80-7178-243-X
- KIESTER, Sally Valente a Edwin KIESTER. Kdopak to mluví: tajemství řeči kojence. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1542-5.
- KLENKOVÁ, Jiřina. Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 224 s. ISBN 8024711109
- KLENKOVÁ, Jiřina, Barbora BOČKOVÁ a Ilona BYTEŠNÍKOVÁ. Kapitoly pro studenty logopedie: text k distančnímu vzdělávání. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-807315-229-1
- KLENKOVÁ, Jiřina a Helena KOLBÁBKOVÁ. *Diagnostika předškoláka: správný vývoj řeči dítěte*. Brno: MC nakladatelství, 2003. ISBN 80-239-0082-X.
- KOŤÁTKOVÁ, Soňa (2005). Hry v mateřské škole v teorii a praxi. Praha: Grada. ISBN 80-247-0852-3.
- KRAHULCOVÁ, Beáta. Dyslalie – patlavost: vady a poruchy výslovnosti. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Beakra, 2013. ISBN 978-80-903863-1-0.
- KŘIVOHLAVÝ, J. Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1988, 235 s
- KUTÁLKOVÁ, Dana. Budu správně mluvit: chodíme na logopedii. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3687-7.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9
- LECHTA, Viktor. Diagnostika narušené komunikační schopnosti. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-801-5.
- NAKONEČNÝ, M. Sociální psychologie. 2. upr. a rozš. vyd. Praha: Nakladatelství Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9
- MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J., *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN 1990. 161 s. ISBN 80-04-21854-7.
- PAVLÍČKOVÁ, Helena. Sociální psychologie. Brno: Mendelova univerzita, 2013. ISBN 978-807375-753-3.

- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří (2013). Pedagogický slovník. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.
- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (úplné znění k 1. lednu 2018) [online]. [cit. 1. 1. 2018].
- SMOLÍK, Filip a Gabriela MÁLKOVÁ. Vývoj jazykových schopností v předškolním věku. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4240-3.
- SMOLÍKOVÁ, Kateřina. *Praktický průvodce třídním vzdělávacím programem mateřské školy*. V Praze: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. ISBN 80-87000-04-8.
- SPOCK, Benjamin a ROTHERNBERG B. Michael. Vy a vaše dítě. Hradec Králové: Victoria publishing, 1992. 590 s. ISBN 80-85605-25-2
- SUCHÁNKOVÁ, Eliška. Předškolní vzdělávání a jeho význam pro rozvoj jazyka a řeči. Praha: Hnutí R, 2011. ISBN 978-80-86798-14-1.
- ŠIKULOVÁ, Renata, RYTÍŘOVÁ, Vlasta (2006). Pohádkové příběhy k zábavě i k učení. Praha: Grada. ISBN 80-247-1361-6
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. Přehled vývojové psychologie. 2. vyd. Olomouc: Unverzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2141-4.
- ŠKODOVÁ, Eva a JEDLIČKA, Ivan a kol. (2003). Klinická logopedie. Praha: Portál ISBN 80-7178-546-6
- TEUSEN, Gertrud a Iris GOZE-HÄNEL. Prenatální komunikace. Vydání druhé. Přeložil Jana PIŠTOROVÁ. Praha: Portál, 2015. Průvodce výchovou v rodině. ISBN 978-80-262-0970-6.
- TEYSCHL, Otakar a BRUNECKÝ, Zdeněk. Duševní vývoj a výchova dítěte. Praha: Orbis, 1973
- URBANOVSKÁ, E. Sociální a pedagogická komunikace. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 97 s. ISBN 80-244-1410-4
- VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-308-0
- VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2.
- VYŠTEJN, Jan (1995). Dítě a jeho řeč. Beroun: BAROKO&FOX. ISBN 80-85642-25-5.
- WATZLAWICK, Paul. Pragmatika lidské komunikace: interakční vzorce, patologie a paradoxy. Hradec Králové: Konfrontace, 1999. ISBN 80-86088-04-9

Přílohy

Příloha 1 - anotace závěrečné práce

Jméno a příjmení:	Kristýna Kreutzerová
Katedra nebo ústav:	Katedra primární a preprimární pedagogiky
Vedoucí práce:	Mgr. Dominika Provázková Stolinská Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název závěrečné práce:	Komunikační projev u dítěte předškolního věku
Název závěrečné práce v angličtině:	Communication speech in a child of preschool age
Anotace závěrečné práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na komunikační projev dítěte předškolního věku . V teoretické části je definována verbální a neverbální komunikace a její členění. Tato část dále popisuje specifické formy komunikace v mateřské škole a komplexní vývoj dítěte . Cílem teoretické části je seznámit s vývojem a dělením komunikace u dětí předškolního věku . Empirická část obsahuje výzkumné šetření , jehož hlavním cílem byla především tvorba a ověření záznamového archu v praxi. Z pozorování se zaznamenala data do záznamového archu a popsal se komunikativní projev u dětí předškolního věku . Praktická část dále popisuje typy na další výzkumné šetření.
Klíčová slova:	Verbální a neverbální komunikace dítěte, předškolní věk, vývoj dítěte, záznamový arch, výzkumné šetření, pozorování
Anotace v angličtině	The bachelor thesis focuses on the communication of a preschool child . The theoretical part defines verbal and nonverbal communication and its division. This part further

	describes specific forms of communication in kindergarten and the complex development of the child. The aim of the theoretical part is to acquaint with the development and division of communication in preschool children . The empirical part contains a research investigation , the main goal of which was mainly the creation and verification of the record sheet in practice. From the observations , the data were recorded in a record sheet and the communicative speech in preschool children was described. The practical part further describes tips for further research.
Klíčová slova v angličtině	Verbal and nonverbal communication of the child, preschool age, child development, record sheet, research investigation, observation
Přílohy vázané v práci:	Příloha 1 – anotace závěrečné práce
Rozsah práce:	82
Jazyk práce:	český